

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
(НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 627 групи

Колесник Наталія Вячеславівна

Керівник:

кандидат політичних наук

Недокус І.С.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню надзвичайно актуальній проблемі реалізації національно-патріотичного виховання молоді на Хмельниччині. Актуальність роботи зумовлена не лише впливом російсько-української війни, але й потребою формування ціннісних державницьких орієнтирів у суспільстві.

В роботі здійснено комплексний огляд концептуальних підходів та нормативної бази, досліджено останні зміни у чинному законодавстві України, державну політику у цій сфері та вплив місцевих органів влади на формування національної свідомості та патріотичних цінностей серед молоді в Україні.

У роботі значна увага акцентується на практиках, програмах та ініціативах, які реалізуються в Хмельницькій області для підтримки та розвитку патріотичного виховання серед молоді, таких як регіональні програми, локальна активність та ролі конкретних ОМС чи їх структурних підрозділів.

Окремо розглядається співпраця органів місцевого самоврядування з ключовими стейкхолдерами для створення умов для розвитку національної ідентичності. Висвітлюються результати цієї роботи, а також основні виклики та перспективи для подальшого розвитку національно-патріотичного виховання в регіоні.

Анотація

The qualification work is devoted to the study of the extremely relevant problem of implementing national and patriotic education of youth in Khmelnytskyi region. The relevance of the work is due not only to the influence of the Russian-Ukrainian war, but also to the need to form state values in society.

The paper provides a comprehensive overview of the conceptual approaches and regulatory framework, examines recent changes in the current legislation of Ukraine, state policy in this area and the influence of local authorities on the formation of national consciousness and patriotic values among young people in Ukraine.

The paper focuses on the practices, programmes and initiatives implemented in Khmelnytskyi region to support and develop patriotic education among young people, such as regional programmes, local activity and the role of specific local authorities or their structural units.

The article also examines the cooperation of local governments with key stakeholders to create conditions for the development of national identity. The results of this work, as well as the main challenges and prospects for further development of national and patriotic education in the region are highlighted.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Наталія КОЛЕСНИК

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	
1.1. Концептуальні підходи до дослідження процесу національно-патріотичного виховання	8
1.2. Огляд джерельної бази і законодавства	13
РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	
2.1. Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання	26
2.2. Трансформація національно-патріотичного виховання в умовах війни	32
РОЗДІЛ III. РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	
3.1. Інституційні можливості та механізми органів місцевого самоврядування в ході національно-патріотичного виховання	41
3.2. Реалізація регіональних програм з національно-патріотичного виховання на Хмельниччині	56
3.3. Локальний досвід громад в розвитку національно-патріотичного виховання в сучасних умовах	62
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	80

Список скорочень:

ВПВ – військово-патріотичне виховання

МОН – Міністерство освіти України

МЦ – молодіжний центр

НПВ – національно-патріотичне виховання

ОДА – обласна державна адміністрація

ОВА - обласна військова адміністрація

ОМС – органи місцевого самоврядування

ТГ – територіальна громада

УУНГІ – утвердження української національної і громадянської ідентичності

УНГІ – українська національна і громадянська ідентичність

ХОР – Хмельницька обласна рада

ХОЦТКУМ - Хмельницький обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З моменту здобуття незалежності в Україні виникла гостра потреба у розроблені стратегії розвитку національно-патріотичного виховання молодого покоління. Особливо ця потреба загострилася із початком російської агресії у 2014 р. і повномасштабним вторгненням РФ на нашу територію у 2022 р.

Вчинення ворогом міжнародних злочинів на території України, знущання над цивільними і військовополоненими, взяття у заручники, викрадення і депортація цивільних – все це кардинально змінило світогляд більшості українців. Вся Україна згуртувалися на відсіч ворогові і продемонстрували світові мужність, героїзм, небачену жертвовність і безмежну любов до своєї Батьківщини. Але проблема національно-патріотичного виховання не стала менш актуальною, а навпаки, вона ще більше загострилася і органи місцевого самоврядування разом із представниками громадянського суспільства мають активізувати всі механізми і направити всі сили, щоб протистояти ворогові і на цьому фронті. Сьогодні необхідно переосмислити минулий досвід щодо виховання патріотизму у молодого покоління, бо саме молодь є зараз найважливішим резервом для нашого суспільства.

У 2014–2024 рр. в Україні прийнято низку нормативних і нормативно-правових актів у сфері національно-патріотичного виховання. Так, питання національно-патріотичного виховання згадані у Законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.», «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2025 рр.» та ін. Це привернуло увагу до проблеми національно-патріотичного виховання, як на загальнонаціональному, так і місцевому рівні.

Зазначимо, що також на зміст і форму національно-патріотичного виховання у вплинула безпекова ситуація, яка пов'язана з подіями україно-російської війни. Так, у патріотичному вихованні молоді зросла роль учасників

бойових дій і волонтерів, посилився інтерес до національних військових традицій і боротьба з російськими фальсифікаціями української історії та культури, а національно-патріотичне виховання розглядається як важлива складова національної безпеки.

Метою магістерської роботи є дослідження ролі органів місцевого самоврядування в розвитку патріотичного виховання молоді на Хмельниччині.

Виходячи з мети і актуальності теми сформульовано наступні завдання: – проаналізувати концептуальні підходи до дослідження процесу національно-патріотичного виховання;

– здійснити огляд джерельної бази дослідження і законодавства у цій сфері;

– дослідити становлення і розвиток національно-патріотичного виховання в незалежній Україні;

– розкрити інституційні можливості та механізми органів місцевого самоврядування залучення до процесу національно-патріотичного виховання;

– проаналізувати регіональні програми і проекти з патріотичного виховання на Хмельниччині,

– узагальнити досвід Хмельницької і Славутської громад в розвитку національно-патріотичного виховання на сучасному етапі .

Об'єктом дослідження є процес національно-патріотичного виховання в Україні.

Предметом дослідження є роль органів місцевого самоврядування Хмельницької області в процесі національно-патріотичного виховання.

На різних етапах дослідження використано такі методи: узагальнення при дослідженні теоретичних підходів і нормативно-правової бази національно-патріотичного виховання; аналізу і синтезу при розгляді програм з національно-патріотичного виховання місцевих органів влади; статистичний метод при аналізі даних з реалізації програм, а вторинний аналіз використано при вивченні результатів соціологічних досліджень.

Джерельною базою дослідження є нормативні і нормативно-правові акти, які регулюють сферу національно-патріотичного виховання, документи поточних архівів місцевих органів влади Хмельницької області, дані соціологічних опитувань, щорічні статистичні звіти і звіти органів влади, офіційні веб-сайти органів влади і громадських організацій, їх сторінки у соціальних мережах, публікації у мас-медіа на досліджувану тематику.

Щодо наукових публікацій з проблеми національно-патріотичного виховання, то вони акцентують увагу більше на досягненнях освітніх установ, а діяльність саме органів влади висвітлена фрагментарно. Відсутні також компаративні наукові розвідки з цієї проблематики, які б розкрили досвід української діаспори в різних країнах. Також досить фрагментарно висвітлена співпраця органів влади і громадських об'єднань, особливо у розрізі різних регіонів України.

Наукова новизна результатів полягає в тому, що вперше досліджено роль місцевих органів влади Хмельницької області у національно-патріотичному вихованні в умовах російської агресії і повномасштабного вторгнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у запропонованих рекомендаціях щодо посилення ролі місцевих органів влади у національно-патріотичному вихованні, а також матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних програм, посібників і методичних рекомендацій. Основні положення доповідалися на конференціях і обговорювалися на засіданнях громадських рад при місцевих органах влади.

Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і додатків.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Нормативно-правова база і концептуальні підходи дослідження процесу національно-патріотичного виховання

Головне призначення національно-патріотичного виховання в нашій державі полягає у формуванні національної свідомості, «почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей»[45].

Про необхідність модернізації системи національно-патріотичного виховання йдеться у низці міжнародних та вітчизняних документів. Серед міжнародних документів важливе місце Конвенція ООН про права дитини, Декларація прав дитини, Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод, Рекомендація 1501 (2001) «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей».

Так, у Преамбулі до «Хартії основних прав Європейського Союзу,» зазначається, що «Союз ґрунтується на неподільних загальнолюдських цінностях: людська гідність, свобода, рівність і солідарність; він ґрунтується на принципах демократії та правління права. Він ставить людину в центр своєї діяльності, встановлюючи громадянство Союзу шляхом створення простору свободи, безпеки та справедливості» [47]. Саме ціннісний підхід є основним у національно-патріотичному вихованні сучасної молоді і сприяє її інтеграції у європейський і світовий освітній простір.

Державна політика України у сфері національно-патріотичного виховання сьогодні реалізується відповідно до положень Конституції України, Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність

України у ХХ ст.», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні», «Про основи національного спротиву», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [9, 1,2.3, 4,5, 6.7] та ін.

Важливим кроком у сфері національно-патріотичного виховання стало прийняття Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5]. Згідно ст. 2,п.1 даний закон «регулює відносини, що виникають між юридичними, фізичними особами, суб'єктами владних повноважень у процесі формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5].

Ст. 4 закону містить визначення мети державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, яка полягає у «досягненні єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина» [5].

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» вперше чітко дано визначена поняття «військово-патріотичне виховання», «громадянсько-патріотичне виховання» і «духовно-моральне. Згідно Ст.1, п.12 «національно-патріотичне виховання», це « наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» [5].

Ст.1 п.1 цього закону «військово-патріотичне виховання - наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони» [5].

У п.6 Ст.1 є визначення «громадянсько-патріотичного виховання» - як наскрізного виховного процесу, що «спрямований на усвідомлення громадянами України власної відповідальності за розвиток успішної країни та важливості турботи про благо українського народу» [5].

Згідно п.7, ст.1 «духовно-моральне виховання» - це наскрізний виховний процес, «спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей громадян України, закордонних українців, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на основі суспільно-державних (національних) цінностей України»[5].

Таким чином, можна стверджувати, що національно-патріотичне виховання та його складові (громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне виховання) – це цілеспрямований виховний процес формування патріотичних якостей особистості, моделі патріотичної поведінки.

Також питання патріотичного виховання висвітлено у Законі України «Про оборону України» [4]. Так, у ст. 3 визначено, що підготовка держави до оборони в мирний час, поряд з іншим, включає такі складові, «як військово-патріотичне виховання громадян України, підготовку молоді до служби в ЗС України, забезпечення престижу військової служби [4].

У ст. 12 Закону «Про оборону» зазначено, що серед завдань військових формувань та правоохоронних органів України є «участь у підготовці громадян України до військової служби, в тому числі допризовній підготовці молоді, підготовці призовників з військово-технічних спеціальностей, забезпеченні призову на строкову військову службу, навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, а також участь у військово-патріотичному вихованні громадян України» [4].

Крім того, одним із завдань у діяльності центральних та інших органів виконавчої влади у сфері оборони у взаємодії з МО України відповідно до ст. 13 цього Закону виступає організація роботи, пов'язаної з військово-патріотичним вихованням громадян України, наданням допомоги громадським організаціям, діяльність яких спрямована на зміцнення обороноздатності держави та військово-патріотичне виховання громадян.

Місцеві державні адміністрації відповідно до ст. 14 також повинні організовувати допризовну підготовку молоді, підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей та військово-патріотичного виховання. А виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи (ст. 15) мають, серед іншого, безпосередньо проводити заходи щодо військово-патріотичного виховання громадян України. [4].

Окреме місце у Законі «Про оборону України» займають завдання підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності і обов'язки їх посадових осіб у сфері оборони (ст. 16), які поряд з іншим, мають створювати своїм працівникам належні умови задля виконання ними військового обов'язку згідно із законодавством, а також забезпечувати здійснення заходів з їх військово-патріотичного виховання [4].

Закон України «Про Збройні Сили України», визначаючи засади діяльності Збройних Сил України (ст. 11), окремо підкреслює про необхідність виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу, додержання військової дисципліни [2].

Досить широко проблему патріотичного виховання розкрито у «Стратегії національно-патріотичного виховання», де зазначається, що «національно-патріотичне виховання охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед, освіту і науку, молодь та сім'ю, культуру і мистецтво, рекламу, профорієнтацію на військові спеціальності, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавство, туризм, охорону довкілля, фізкультуру і спорт, цивільну оборону, безпеку і оборону України, зв'язки із закордонним українством». У документі також зазначається, що «місцеві органи влади є

важливими учасниками процесу національно-патріотичного виховання», а ефективна реалізація Стратегії вимагає «чіткої координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у національно-патріотичного виховання» [45].

У « Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» наголошується на важливості співпраці органи державної влади та громадських організацій, які спільно працюють над реалізацією ідеї національно-патріотичного виховання. Органи влади мають можливість використати у закладах освіти, культури і спорту потенціал, досвід і методи роботи кращих українських ГО, таких як «Пласт» і «СУМ» («Спілка Української Молоді»). Також органи влади мають активно залучати українські родини і батьківські організації до процесу національно-патріотичного виховання, долучення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду національно-патріотичного виховання. Місцеві органи влади, які опікуються шкільною і позашкільною освітою, мають звертати посилену увагу на національно-патріотичне виховання молоді, врахуючи, як минулі помилки, так і успіхи, у здійснення заходів направлених на формування громадянської позиції і української ідентичності у молоді.

Отже, аналіз нормативно-правової бази України у сфері національно-патріотичного виховання свідчить, що з початком агресії РФ проти України увага до національно-патріотичного виховання значно зростає. Втім, у сучасних умовах військового стану, повномасштабного вторгнення і тимчасової окупації території нашої держави ще потрібно на законодавчому рівні чітко прописати механізми взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства та громадян у цій сфері. Зазначимо, що документів національного рівня, які визначають державну політику у сфері національно-патріотичного виховання є достатньо, а от на місцевому рівні така робота все ще залишається не системною і не всі місцеві органи влади мають розроблені відповідні стратегії і програми.

Варто звернути увагу на те, що зазначені нормативно-правові акти щодо національно-патріотичного виховання доповнюються важливими документами у сфері інформаційної безпеки, протидії негативному впливу на суспільну свідомість, збереження національної пам'яті і посилення ролі історичної науки. Тут велику роль відіграє перегляд окремої термінології і відмова від радянських термінів та визначень («Велика Вітчизняна війна»), засудження комуністичного режиму на території України, визнання учасників українських збройних формувань першої половини XX ст. та ін.

1.2. Огляд джерельної бази і законодавства

Нормативно-правовий механізм публічного управління національно-патріотичним вихованням у сфері освіти визначають: Конституція України, закони України, нормативно-правові акти Президента та Уряду, міжнародні угоди та договори. У 2015 році були схвалені рекомендації комітетських слухань, присвячених національно-патріотичному вихованню, в яких було зазначено конкретні заходи для Кабінету міністрів України та органів місцевого самоврядування щодо впровадження різних ініціатив у сфері національно-патріотичного виховання, а у 2019 році з метою подальшого розвитку в суспільстві національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини Українського народу, а також активізації взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань у питаннях національно-патріотичного виховання у жовтні 2020 р. була затверджена «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» [21] і «План дій» щодо її реалізації [45].

У розділі 5 «Сфери національно-патріотичного виховання» зазначено, що ефективна реалізація Стратегії вимагає «чіткої координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері національно-патріотичного виховання» [45].

Відповідно до Закону України. «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»

центральною владою виконавчої влади, що «забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» і «бере участь у розробленні та впровадженні методології здійснення національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти, що базується на результатах наукових досліджень, міжнародних стандартах та рекомендаціях експертів» є, Міністерство молоді і спорту [5].

А Міністерство освіти та науки, бере «участь у розробленні та впровадженні методології національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та формування громадянських компетентностей» [5].

Також узаконі визначено їх повноваження щодо «створення онлайн-інструментів утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5]. На Мінмолодьспорту покладено «забезпечення» цього процесу, а МОН - «бере участь» [5].

Громадянське суспільство на законодавчому рівні може впливати на розбудову нових підходів для виховання патріотизму шляхом формування громадянської самосвідомості та прийняття державних рішень у цій сфері. Громадянське суспільство самостійно визначає свою лінію поведінки спираючись на категорію моралі, тобто громадяни самостійно визначають почуття власної гідності, чесності, відповідальності. Українська держава та її громадянське суспільство виступають безпосередніми учасниками державотворчих процесів у сфері національно-патріотичного виховання. Патріотичне громадянське суспільство має відчувати відповідальності за сучасне й майбутнє нації, держави є для неї реальним виявом громадського обов'язку. Патріотизм, безумовно, проявляється не тільки в героїчних вчинках і жертвах у критичних для батьківщини часах, а, передусім, це – відповідальність в ставленні до своїх громадських обов'язків; сумлінне виконання своїх професійних завдань, родинних обов'язків та інших видів своєї діяльності, порядність, чесність. Патріотизм – це почуття, спрямовані на батьківщину і народ, ці обидва складника патріотизму повинні поєднуватися

і підсилювати один одного. В нинішніх умовах патріотизм повинен виявлятися насамперед у громадянській гідності і мужності, готовності громадянина відстоювати вищі демократичні цінності, які повинні бути закладені в основи незалежності української держави [8].

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України органи державної влади та громадянське суспільство спільно реалізують ідею національно-патріотичного виховання. Так співпраця здійснюється шляхом: – активного залучення до національно-патріотичного виховання громадських об'єднань та благодійних організацій, використання їхнього досвіду, потенціалу, методів роботи у вихованні патріотів України; – організації та фінансової підтримки на конкурсній основі програм, проектів громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання; – активне залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання, долучення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду національно-патріотичного виховання; – проведення заходів, спрямованих на реалізацію патріотичного виховання в закладах системи освіти, культури, спорту; підтримки та сприяння волонтерським проектам, іншій громадській діяльності та самоорганізації українських громадян, спрямованій на заохочення молоді до благодійних соціальних, інтелектуальних та творчих ініціатив і проектів на благо України; – створення умов для популяризації найкращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, підтримки професійної й самодіяльної творчості; – залучення молоді до участі у збереженні і підтримці єдності українського суспільства, у громадському русі задля громадянського миру і злагоди; – сприяння спортивній і фізичній підготовці, спрямованій на утвердження здорового способу життя громадян з урахуванням принципів національно-патріотичного виховання; – налагодження співпраці з військовими формуваннями України як мотивація і готовності до вибору військових професій; – посилення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади стосовно національно-патріотичного виховання.

Отже, метою національно-патріотичного виховання є «самоусвідомлення й національна самоідентифікація українців як гідної самодостатньої європейської нації; утвердження любові до Батьківщини, української мови, культури, історії, традицій; збагачення, засвоєння учнівством і міжпоколінна трансмісія національних, патріотичних і абсолютних цінностей; становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано захищати й розбудовувати її як унітарну суверенну незалежну демократичну правову соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку; знати свої конституційні права й обов'язки, цивілізовано обстоювати їх; сприяти єднанню українського народу, громадянському миру й злагоді в суспільстві» [5]. А завдання національно-патріотичного виховання, які визначено у Законі є « формування поваги до Конституції і законів України; патріотизму, любові до українського народу, його історії, культурних та історичних надбань; плекання громадянських почуттів і самоусвідомлення себе українцями; формування відповідальності й соціальної активності; здатності аналізувати внутрішньо- і зовнішньополітичне становище України, адекватно оцінювати події у державі і в світі, визначати власну роль і місце в них; стимулювати прагнення опановувати військові знання, досягати відповідного рівня фізичної підготовки; становлення здатності самовдосконалюватися і самонавчатися упродовж життя; підняття престижу військової служби, стимулювання військової профорієнтації юні; розвиток мотивації служити у Збройних Силах України, в інших збройних формуваннях, щоб захищати Українську державу від посягань ззовні» [5].

Теоретичну основу національно-патріотичного виховання української молоді становлять ідеї і рекомендації, викладені в спадщині відомих діячів кінця XIX- початку XX ст. І. Огієнка, С. Русової, В. Липинського, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького та ін.

При розгляді питання патріотизму варто згадати висловлювання видатного українського історика, учасника національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. В. Липинського: «Бути патріотом – це значить бажати всіма

силами своєї душі створення людського, державного і політичного співжиття людей, що житимуть на Українській землі, а не мріяти про втоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути українцем», а в тім, щоб було честю носити ім'я українця. Бути патріотом – це значить перш за все вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони «не українці» [70]. Він був переконаний, що «бути патріотом, це значить, будучи українцем, виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога й послух його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості» [70]..

З. Мацюк і М.Фенко, яка досліджують спадщину І.Огієнка, звертають увагу на настанови відомого філософа, історика, педагога щодо цілеспрямованого національного виховання молодого покоління на ґрунті рідної мови. Адже, як писав І.Огієнко: «у самій мові нашій одбився дух нашого народу, по коренях слів можна довідуватись і про культуру нашу... Мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати» [90]. Також науковці відзначають, що І.Огієнко велику роль відводив історії і народним звичаям, бо історія – це та царица, яка містить вагомий виховний потенціал і сприяє формуванню національного світогляду, свідомості, самосвідомості й духовності молодого покоління а у «який бік не поглянемо, скрізь бачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український» [90].

Зазначимо, що в історії становлення національно-патріотичного виховання в Україні важливим є теоретичні напрацювання і практичний досвід національно-патріотичного виховання молодих українців у молодіжних організаціях західної української діаспори. Зрозуміло, що з ідеологічних

міркувань в тодішній Українській РСР це не тільки замовчувалося, а й заборонялося.

Тільки з здобуттям Україною незалежності цей досвід і діяльність молодіжних організацій у вихованні підростаючих поколінь отримав визнання. Це стало предметом дослідження О.Джус, яка досліджує питання національно-патріотичного виховання дітей і молоді української діаспори у творчій спадщині її представників. Вона зазначає, що переважна більшість педагогів-емігрантів міжвоєнної доби трактували національно-патріотичне виховання як державницьку стратегію: «...реформа виховання, як і усе національне відродження, має виходити з віри в Батьківщину, з любові до неї і правдивого її знання і черпати своє натхнення в здоровому націоналізмові...» [53].

В. Жулковський аналізує національно-патріотичне виховання закордонних українців у молодіжних організаціях західної української діаспори другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та виокремлення прогресивних ідей, які мають перспективу творчого використання у вітчизняній системі національного виховання. Він відзначає, що після здобуття незалежності України розпочалося відродження українських молодіжних організацій за зразком діаспорних, а їх нагромаджений досвід національно-патріотичного виховання молодого покоління почав впроваджуватися у сучасній Україні [57].

Формування національно-патріотичного виховання української молоді у сучасних умовах досліджує низка науковців, зокрема, І. Устименко, С. Бойко, Н. Безлюдна, Р. Даниляк, Н. Муляр. Також питання патріотичного виховання та громадянської позиції досліджують І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.

Найбільше досліджень національно-патріотичного виховання належить представникам педагогічних наук (Ю. Бондаренко, М. Боришевський, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Кузь, Б. Цимбалістий, В. Янів).

Так, дисертаційне дослідження Федоренко О.М. присвячене аналізу проблеми формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів. О. Федоренко зазначає, що

«формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи».

– є системною діяльністю суб'єктів виховної роботи, яка «спрямована на набуття підлітками комплексу якостей особистості й актуального результату, що досягається в процесі національно-патріотичного виховання і виявляється в здатності й готовності особистості реалізуватися в служінні народу нашої держави» [89]. Авторка наголошує, що формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи вимагає системного підходу, оскільки, з одного боку, «становить самостійну цілісну педагогічну систему, а з іншого – є складником виховної системи загальноосвітнього закладу» [89]. Дослідниця вказує на важливість усвідомлення значення та знання державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини, історії свого народу, своєї країни, подій, що відбуваються останнім часом; розуміння й усвідомлення свого місця та ролі у житті Батьківщини. Також вона відзначає, що важливо, щоб у учнівської молоді був «інтерес до національно-патріотичних справ», бажання до здійснення національно-патріотичних вчинків і участі у національно-патріотичних справах шкільного колективу», і що важливо, «самоорганізація національно-патріотичних справ» [89]. М. Федоренко виділяє рівні національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи (високий, середній, низький). Також на її думку важливими є педагогічні умови. Серед них авторка виділяє запровадження сучасної методики формування національно-патріотичної вихованості, наповнення ціннісними складниками змісту навчальних предметів, створення простору для активної творчої національно-патріотичної діяльності учнів та ін. [59]. Авторка рекомендує запровадити методику формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних та введення в плани класно-урочної та позакласної виховної роботи виховних справ, зорієнтованих на залучення учнів основної школи до національно-патріотичної діяльності [89].

О. Жаровська досліджує патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету. Дослідниця зазначає, що у вузах педагогічної спрямованості для успішного патріотичного виховання

студентської молоді важливо використовувати виховний потенціал навчальних предметів, залучати студентів до участі в важливих проектах патріотичного спрямування. Цілі патріотичного виховання студентів О.Жаровською представлено як такі, що можна діагностувати, тобто описати через результат. Таким результатом має бути «формування патріотичного світогляду на основі знання культури, мови та традицій свого народу у процесі засвоєння досвіду пізнавальної діяльності; утвердження у свідомості особистості патріотичних цінностей та переконань; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби та волонтерської діяльності; створення умов для успішної професійно-педагогічної самореалізації» [56]. Дослідниця наводить результати констатувального етапу педагогічного експерименту, які свідчать, що переважна більшість студентів як контрольної, так і експериментальної груп мають низький рівень патріотичної вихованості (55,4% та 60% відповідно) [56]. Середній рівень виявлено у 25,5% студентів контрольної групи та 22,2% – експериментальної групи. Високий рівень патріотичної вихованості наявний у 19,1% респондентів контрольної групи та 17,8% експериментальної групи [56].

О. Пашкова досліджує військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України у 1991–2019 рр. [75]. Авторка відзначає, що нагальною потребою є вивчення досвіду протистояння Збройних Сил України російській агресії і впровадження його в освітній процес та оновлення змісту військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів ЗСУ [75].

Аналізуючи досвід військово-патріотичного виховання воїнів у військах державних утворень на теренах України, становлення та розвиток військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України у 1991–2013 рр. О.Пашкова зазначає, що «започаткування військових традицій та ритуалів у військових формуваннях на території України сприяли згуртуванню воїнів і зміцненню дисципліни, а передача досвіду через фізичний та військовий вишкіл забезпечувала підготовку і мотивацію молоді до військової служби» [75].

Особливу увагу О. Пашкова приділяє протистоянню незаконній окупації Кримського півострова з боку курсантського та офіцерського складу єдиного Академії Військово-Морських Сил імені П.С. Нахімова та її навчальних підрозділів дислокованих на півострові до 2014 р. [75]

Дослідниця відзначає основні зміни у засобах військово-патріотичного виховання: у військовому вітанні, військовій формі, знаках розрізнення, нагородах, військово-професійних святах, почесних найменуваннях вищих військових навчальних закладів, військових підрозділів та ін [75].

Разом з тим, авторка відзначає, що досить часто присвоєння почесних найменувань та встановлення нових військово-професійних свят здійснювалося без належного обґрунтування прийнятих рішень, а головним чином. «спрямовувалися на відхід від радянських військових традицій, правонаступницею яких залишається Російська Федерація» [75].

В умовах збройної агресії на успішне здійснення військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил мало набуття бойового досвіду викладацьким складом. Також зазнав змін порядок прийому на навчання до військових вузів. Було підвищено вік вступників, у першу чергу учасників бойових дій на Сході України. Також, як зазначає авторка, у структурі низки вищих військових навчальних закладів створено навчальні та науково-дослідні підрозділи воєнно-історичного спрямування: науково-дослідний центр воєнної історії (НУОУ), кафедру історії війн і воєнного мистецтва (НУОУ), науково-дослідну лабораторію військової історії (НАСВ) [], і активізувалося проведення воєнно-історичних досліджень [75].

Авторка виділяє кілька період у розвитку військово-патріотичного виховання у вузах та ЗСУ. 1991–2004 рр. - перший етап, коли відбувалось становлення військово-патріотичного виховання у ЗСУ. На цьому етапі, як справедливо О.Пашковська, формувався новий зміст військово-патріотичного виховання, який «увібрав у себе як елементи, що утверджували українську державність (державна та військова символіка, геральдика, фалеристика тощо), так і радянську спадщину (окремі військово-професійні свята, почесні

найменування тощо)» [75]. Також проявлялася неготовність частини офіцерів ЗСУ до впровадження у виховний процес української мови, нових підходів до вивчення історії нашої держави.

2005–2009 рр. – це другий етап, який характеризувався розвитком військово-патріотичного виховання у ЗСУ. Помаранчева Революція на Майдані (2004 р.), євроінтеграційні та євроатлантичні устремління України знайшли відображення у змісті військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил. Зокрема це Директива Міністра оборони України «Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України» (2006), «Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України» (2006) та ін. [75]. Також важливий вплив мала державна політика національної пам'яті, запровадження воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України та ін.

Третій етап припадає на 2010–2013 рр., коли як зазначає дослідниця відбулося посилення російського впливу на українське суспільство. Саме в ці роки відбулася зміна вектору військово-політичного вектору розвитку держави і відхід від ідеї європейської та євроатлантичної інтеграції України до позаблокового статусу,. Це впливало на виховну роботу у Збройних Силах. Почала поглиблюватися військова співпраця з РФ та країнами СНД, формування «спільного комеморативного простору, зокрема в Автономній Республіці Крим, спільне проведення окремих військово-професійних свят» [75].

Також в цей період розроблено низку нормативних документів з військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України» «Концепція військово-патріотичного виховання» (2010), «Концепція ідеологічної роботи» (2013), «Концепція розвитку державно-патріотичних та військових традицій» (2013). Наприкінці 2013 р. в Україні було ліквідовано єдину існуючу кафедру воєнної історії у Національному університеті оборони України, Також наростало соціальне напруження у військових колективах у зв'язку низьким

рівнем соціального захисту військовослужбовців та їх сімей, скороченням чисельності ЗСУ та інших заходів, які зумовлювали «сприйняття військово-патріотичного виховання як неперіоритетного напрямку роботи» [75].

Авторка зазначає, що військово-патріотичного виховання військовослужбовців ЗСУ на цьому етапі дає перебувало під зовнішнім впливом з боку Російської Федерації. Цьому сприяла як тісне військово-технічне співробітництво на державному рівні, так і діяльність проросійських громадських та релігійних організацій [77].

Четвертий етап, розпочався у 2014 р. в умовах збройної агресії РФ і супроводжується змінами у нормативно-правовій базі, оновленням військової символіки та ритуалів, що базувалися на національно-історичній спадщині. Тимчасова окупація частини території України, російська збройна агресія на Сході України зумовили актуалізацію завдань військово-патріотичного виховання, зокрема майбутніх офіцерів. На цьому етапі відбулися зміни як у нормативно-правовій базі, так і зміни у підходах до здійснення інформаційної політики та політики національної пам'яті, що суттєво впливало на зміст військово-патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів. Важливим став відхід від радянських комеморативних практик і прийняття «Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015), прийняття «Плану дій з відновлення та впровадження військових традицій Українського народу в систему діяльності Міністерства оборони та Збройних Сил України на 2018–2020 рр.» (2018), «Програма заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах України» (2018), «Положення про кімнату традицій у Збройних Силах України» (2018) та ін. [1].

Також розпочалася робота з популяризації та протидія фальсифікації у сфері воєнної історії України. Прийнято «Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України» (2017), «Концепція воєнної історії України» (2017), «Концепція військово-морської історії України» (2019). Розпочалася

робота з популяризацію мілітарної історії, а саме: присвоєнням почесних найменувань, встановленням військово-професійних свят, запровадженням нової форми одягу, введенням нового військового вітання, узагальнення та впровадження в освітній процес досвіду антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил, залучення до проведення занять військовослужбовців – учасників бойових дій на Сході України, корегування тематики дипломних та магістерських робіт курсантів, здійснення декомунізаційних заходів через оновлення наочної агітації, експозицій військових музеїв, кімнат традицій, бібліотек закладів за двома основними напрямками, демонтаж залишків радянської символіки та висвітлення участі військовослужбовців Збройних Сил України у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ проти України, увіковічнення пам'яті про випускників, які загинули під час виконання бойових завдань [78].

Щодо наукових праць де висвітлюється роль органів влади у процесі національно-патріотичного виховання то їх дуже не значна кількість. Так, П. Петровський досліджує публічно-управлінський формат боротьби за українську ідентичність. Його увага зосереджена на аналізі «війни смислів», яку Кремль веде проти України з метою руйнування української ідентичності[. Науковець зазначає, що у форматі публічного управління «особливо важливо дотримуватися політики зміцнення української ідентичності» [79]. Для цього, як зазначає П.Петровський, необхідно розкривати зміст і основні напрямки російської смислової агресії як руйнування української ідентичності і «впроваджувати україно-центричні смисли ідентичності в інституціолізовані форми-управлінські рішення, концепції, стратегії, закони, програми, тощо. [79]. Також поряд з теоретичними засобами боротьби проти російських атак на нашу ідентичність мають бути практичні заходи. Автор пропонує наступні: «заповнення інформаційного простору українським контентом, надання українській ідентичності значення модерної цінності, спрямованої у майбутнє засобами культури, літератури, мистецтва» та ін. [79].

І. Найда розглядає взаємодію громадянського суспільства та влади у контексті їх співпраці у галузі національно-патріотичного виховання. Автор зазначає, що у цій важливій справі держава і громадянське суспільство мають взаємодоповнювати один одного. Громадянське суспільство має впливати на прийняття важливих рішень щодо національно-патріотичного виховання, як на національному рівні, так і на місцевому. Держава ж має створювати і забезпечувати умови для розвитку ГО, які опікуються національно-патріотичним вихованням. Успішна взаємодія органів влади і представників громадянського суспільства є важливою основою для успіху державної політики в цій сфері [72].

Ваколя З., Лисенко С., Костюшко Г. аналізують аспекти формування морально-патріотичного виховання молоді в мовах війни. Авторки стверджують, що морально-патріотичне виховання молоді починається з родинного чи сімейного, яке трансформується у громадянське виховання. Особлива увага приділена ролі закладів освіти, де молодь має отримувати можливості для всебічного гармонійного розвитку особистості. Авторки наголошують, що основним напрямом змісту патріотичного виховання є формування патріотичного ставлення до свого народу, своєї Батьківщини, нації, держави. На думку авторок, війна має «великий вплив на особисту мораль, яка перебуває в стані постійної зміни, підживлюваної новими та невідомими емоціями» [59]. Найважливішим завданням духовно-морального виховання молоді повинно бути створення власних ідеалів та чеснот. З'ясовано, що наслідки руйнування системи морального виховання та стихійного процесу духовно-морального розвитку молоді проявляються як активна моральна деградація суспільства, яке все більше піддається суспільному осуду та критиці. Визначено, що формування морально-патріотичного виховання молоді є важливим процесом сьогодення, адже Україна у воєнний і повоєнний період потребує і потребуватиме величезних зусиль, щоб здобути не лише цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моралі, патріотизму, освіти, а й перемогти духовно, ментально та інтелектуально.

О. Славкова і М. Фігурна досліджують пріоритети державної політики у сфері патріотичного виховання і механізми, які сприяють досягненню її цілей і важливим моментом є поява спеціальних державних програм. Разом з тим є необхідність розробляти додаткові заходи щодо розширення напрямків патріотично-виховної роботи [87].

М.Пірен і С. Кармалюк досліджують роль органів державного управління, місцевого самоврядування та закладів вищої освіти у патріотичному вихованні. Науковці зазначають, що отримати бажаний результат у цій сфері можна лише за умови поєднання управлінської вертикалі державних органів з інститутами громадянського суспільства [80].

В. Марковець досліджує технології впливу державної політики на процес формування патріотичного виховання молоді і розглядає організаційний механізм її реалізації [71]. Дослідники С. Серьогін і Н. Липовська досліджують громадянську активність на рівні об'єднаних територіальних громад [86] .

Отже, проведений аналіз нормативно-законодавчої бази та наукової літератури з досліджуваної проблеми свідчить про значну увагу до проблеми національно-патріотичного виховання. Наукові положення і рекомендації, які містяться в проаналізованих працях розкривають специфіку національно-патріотичного виховання як системного процесу і складову політичної соціалізації. Втім, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблематики національно-патріотичного виховання все ще потребує подальшого аналізу роль держави, публічних органів влади у розбудові національно-патріотичного виховання в сучасних умовах.

РОЗДІЛ II.

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

2.1 Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання

Російсько-українська війна актуалізували перед органами влади, громадськими організаціями, науковцями завдання щодо посилення національно-патріотичного виховання і пошуку дієвих механізмів формування національно-громадянської ідентичності в Україні.

Національна ідентичність в Україні є досить динамічним явищем і формується під впливом різних факторів. Майдан 2014 р. і агресія РФ і необхідність захисту Батьківщини суттєво посилили українську ідентичність. Ті зміни, які сталися за останні роки у національно-громадянській ідентичності дають можливість не тільки краще зрозуміти сучасний стан нашого суспільства, а й визначити необхідні кроки з боку влади і громадянського суспільства на шляху до утвердження загальнонаціональної громадянської ідентичності в нашій державі.

«Саме путінська війна остаточно перервала дифузію ідентичностей, яка століттями відбувалася на просторах колишньої імперії, і перетворила її на кристалізацію, а відтак і справжню битву ідентичностей» - вважає український журналіст і публіцист В.Портніков. І далі він зауважує, що «саме цивілізаційна прірва між російською та українською ідентичностями обіцяє стати головним – і довговічним – результатом цієї страшної війни»[82].

Також на відмінностях у ставленні до патріотизму між громадянами України і Росії наголошує доктор політичних наук В. Котигоренко. «Патріотизм в українському розумінні – любов до своєї Батьківщини, країни, у російському – служіння державі. Українець не служить владі, державним інститутам, а розвиває власну країну та націю. Сьогодні наші хлопці воюють не за партію, не за президента, а за наш простір, нашу державність, нашу спільноту», – зазначає науковець [66] .

Як зазначає дослідник ідентичності Ю. Поліщук, «головними маркерами національної та громадянської ідентичності є ставлення мешканців до своєї нації, держави, державних символів, героїв, знаменних дат, якими вшановуються визначні події й особи в історії України, української мови і народних традицій, що сприяє усвідомленню громадянами свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [81]. Зміни у ставленні до цих ідентитетів визначають динаміку змін у громадянській та національній ідентичності.

Результати соціологічного опитування, які проводилося соціологічною службою Центру Разумкова у червні 2024 р. у рамках «Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», свідчать про зростання кількості громадян, які пишаються українським громадянством та державними символами України. У червні 2024р. 91% опитаних громадян України, відповідаючи на запитання: «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?», відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством [64].

Для порівняння зазначимо, що у 2015р. таких було 68%, у 2010р. — 62%, у 2000 р. — 62% [64]. Щодо державних символів, то державними символами України пишаються: Прапором України (64%), Гербом України (63,5%), Гімном (61%). 65% респондентів пишаються державною мовою України, а 51% — її грошовою одиницею (гривнею) [65].

78% респондентів асоціюють РФ з відсталістю та регресом, а 69% вважають розвал СРСР закономірною і прогресивною подією [65].

одним із найпоширеніших радянських міфів є міф про «братні народи». Повномасштабна агресія Росії проти України показала суть цього «братерства». Під час опитування, що проводилося 23 по 31 травня 2023 р. Соціологічною службою Центра Разумкова, респонденти мали обрати одне із трьох суджень:

- «українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами»;

- «українці і росіяни раніше були братніми народами, але вже такими не є»;
- «українці і росіяни ніколи не були братніми народами».

З першим судженням у 2017 р. погодилися 27% опитаних, а у 2023р. вже тільки 4%. Частка тих, хто обрав друге судження, з 2017р. майже не змінилася (відповідно 50% і 48%). Показовим є те, що значно зросла кількість тих, хто вважає, що українці і росіяни ніколи не були братніми народами (з 16% до 43%) [64]

З кожного набору або пари суджень виберіть одне, з яким Ви найбільшою мірою згодні

	Грудень 2017р.
Українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами	27,2
Українці і росіяни раніше були братніми народами, але вже такими не є	49,6
Українці і росіяни ніколи не були братніми народами	16,0

Цікавими є результати дослідження «Погляди української молоді на національну ідентичність», проведеного IREX у співпраці з Платформою публічної дипломатії та Info Sapience. Респонденти – це молодь віком 10-35 сіл, малих та великих міст України, а також молоді українці, які зараз знаходяться у Польщі. Отже, для молоді, яка зараз в Україні, українцями є насамперед ті, хто дотримуються українських традицій, сплачують податки в Україні, служать чи будуть служити в ЗСУ і також важливим є перебування в Україні після початку повномасштабного вторгнення [54].

ДЛЯ МЕНЕ УКРАЇНЦЯМИ Є ТІ, ХТО

Українцями в першу чергу я вважаю тих, хто

Рис.1. Розподіл відповідей «Для мене українцями є ті, хто..» [1]

Як свідчать результати опитування, молодь (57%) підтримує українізацію і вважають, що вона має проходити поступово та гнучко, а 21% респондентів підтримує більш радикальні підходи [54].

На нашу думку, особлива увага має звертатися на виховання патріотизму, бо саме він є підґрунтям національної і громадянської консолідації нашого суспільства в умовах війни. Як зазначає О. Ігнатович, патріотизм має бути не тільки важливим виховним моментом, а й «широко обговорюватися в суспільстві як елітами, так і масами через засоби масової комунікації як найбільш перспективна стратегія розвитку держави» і цей дискурс має

«відбивати суспільно-політичні й соціокультурні тенденції в сучасному суспільстві і державі» [63].

Важливе місце у цьому процесі посідає історична пам'ять, яка має в Україні регіональну специфіку і все ще знаходиться під впливом радянських історичних міфів. Так, Л.Зашкільняк вважає, що однією із таких проблем є сприйняття українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни і ставлення до нього населення сучасної України. Він зауважує, що сьогодні «діяльність ОУН (Організації українських націоналістів) і УПА (Української повстанської армії) під час війни у сучасній історичній пам'яті і свідомості різних соціальних та етнічних спільнот сприймається по-різному» [61]. Так, в історичній пам'яті населення Західної України, де члени родин були учасниками українського національного руху, зберігається їх ідеалізований і позитивний образ, а в східних областях, завдяки радянській пропаганді є негативний образ «бандерівців», як «колаборантів» і «посібників фашистів», від рук яких загинули ті, хто що служили в Червоній армії або у військах НКВС. Як справедливо зазначає Л.Зашкільняк, «прикладів такого різного ставлення до історичних подій можна наводити до нескінченності щодо кожної країни і народу; усі вони засвідчують відмінності історичної пам'яті, часом різкі і протилежні, у спільнот з різним історичним досвідом» [61].

Тому важливо розуміти і враховувати вплив культурно-історичного контексту на розвиток громадянської ідентичності української молоді, адже саме вона визначає ціннісні орієнтації молоді, сприйняття громадянської відповідальності.

Щодо особливостей становлення загальноукраїнської ідентичності, то дослідники вважають, що в її основі є патріотизм. В основі формування нації лежить також ідентичність, бо нація є консолідованою тоді, коли до значна частина громадян відзначають свою приналежність до неї. Саме консолідація і є важливою проблемою українського суспільства.

Загальнонаціональна ідентичність має будуватися на засадах українського громадянства і об'єднувати всіх громадян України, незалежно від

їх етнічних чи релігійних відмінностей. Цікавим є розподіл відповідей респондентів на запитання, що «саме означає вважати себе справжнім українцем». 64,8% обрали судження «усвідомлювати себе українцем», а бути громадянином тільки 34,5% [65].

Процес конструювання загальнонаціональної ідентичності гальмується існуванням регіональних ідентичностей, які іноді є досить конфліктними, а також впливом пострадянської ідентичності, впливом російської пропаганди і відсутністю тривалої і системної роботи з національно-патріотичного виховання.

Дослідники виділяють кілька груп ідентичностей, що співіснують в Україні. Перша – це національно-патріотична, орієнтована на збереження традицій, історії, культури України. Друга – європейська, ті, хто себе ідентифікують як європейці, сповідують європейські цінності і прагнуть до ЄС.

Третю групу представляють проросійські ідентичності. До неї входять ті, хто орієнтуються на РФ і поважають російську культуру та історію. Ця ідентичність поширена на Сході і Півдні України. В умовах агресії РФ ця ідентичність поступово зникає. Є ще невелика група громадян, які ще й досі вважають себе «радянськими людьми», але вона кожного року зменшується через природні фактори.

Сьогодні формування загальнонаціональної ідентичності є важливим завданням органів влади і представників ГС.

2.3. Трансформація національно-патріотичного виховання в умовах Україно-російської війни

За виконання «Операційного плану заходів з реалізації «Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 р.» як центральний органі виконавчої влади забезпечує Міністерство молоді та спорту України. У лютому 2024 р. наказом Мінмолодьспорту затверджено «Критерії та Порядок здійснення моніторингу діяльності закладів

сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності» [7].

Про державних (військових) адміністраціях у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Кіровоградській, Київській, Одеській, Луганській, Полтавській, Херсонській, Чернівецькій, Чернігівській та Київській міській державних адміністраціях у 2023 р. створено «Координаційні ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності». До складу рад увійшли представники ГО, фахівці у сфері патріотичного виховання [7].

У серпні 2023 р. проведено Всеукраїнський семінар-тренінг «Співпраця», який був спрямований на налагодження взаємодії між суб'єктами національно-патріотичного виховання. Учасниками заходу стали 50 представників обласних військових адміністрацій та громадських організацій. Міністерство культури та інформаційної політики у співпраці з партнерами провело біля 50 тренінгів для комунікаційних підрозділів обласних та районних державних (військових) адміністрацій [7].

Згідно «Операційного плану», кожного навчального року проводиться військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). У 2023 р. в її рамках проведено 279 масових заходів, де брали участь понад 100 тис. учасників [7].

На загальнонаціональному рівні проведено он-лайн гра «Відун», «Деньгероїв-2023». Також у рамках гри «Джура» проведено он-лайн фестиваль «Ватра», де взяло участь 8 тис. учасників [7].

Міністерством освіти і науки України розроблено посібник «Як говорити про російсько-українську війну в школі? Уроки стійкості, боротьби та перемог». У закладах освіти проводяться уроки мужності: «Завжди на варті Батьківщини», «Героя ми не народжуються!», «Усім серцем своїм Україну любіть», «Герої не вмирають!» та ін. [7].

Важливою стала акція «Малюнки Героям до Великодня», за підсумками якої учасники привітали поранених і звільнених з полону Героїв з Великоднем і подарували свої малюнки [7].

У липні 1500 учасників взяли участь у масовому забігові «Біжимо за Перемогу» [7].

Щодо закладів вищої освіти, то у Львівському державному університеті внутрішніх справ на сайт опубліковано 150 матеріалів з військово-патріотичного виховання. У фойє Центру дозвілля вузу облаштовано експозицію «Герої МВС», де представлені фотографії випускників вузу, які загинули за Україну.

Для учасників освітнього процесу до пам'ятних дат проведено кінопокази «Ціна правди» до Дня пам'яті Голодоморів, «Пам'ять Бабиного яру», документальних фільмів «Міста та їхні герої» [7].

У всіх закладах освіти вшанування пам'яті загиблих у війні з російським агресором стало невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання.

У Національній академії внутрішніх справ (НАВС) проведено патріотичний марафон «Україна понад усе!» . Такі заходи проводилися у інших вузах і студентських колективах.

Разом із Міністерством оборони проведено загальнонаціональну кампанію «Оновлюй дані у ТЦК», інформаційну кампанію «Родинам захисників», також низку фото виставок (Війна за незалежність, 2014-2024», «Херсон: оптика протистояння» [7] .

Щодо заходів, які проходять у різних областях, то майже у кожній області проходили заходи з популяризації військової служби і військової освіти серед молоді. Так, у Львівській області діють «Центри національно-патріотичного виховання, де інструкторами працюють військові з бойовим досвідом. У Полтавській області в он-лайн форматі проведено військово-патріотичну гру «Петлюрівський вишкіл», а у Черкаській області «Козацький фарватер» [7].

У квітні –червні 2024 р. Міністерство молоді та спорту разом із «Всеукраїнським молодіжним центром» провело акцію «Дитяча патріотична гра» . В ній взяли участь 15 тис. осіб, які виготовили і поширили настільні ігри «Рятувальник» та «Кордон» [7].

У Чернівецькій області проведено серію інформаційно-просвітницьких заходів «Школа виживання», низку тренінгів на тему «Медіаграмотності» і культурно-просвітницький захід за ініціативи Центру дозвілля Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича «Нація Героїв», навчально-просвітницький проект «Сила незламних» та ін. [7].

Щодо поширення україномовних продуктів, то у 2023 р. завершено 19 кінопроектів, а 101 кінопроект ще у виробництві. . У рамках проекту «Книга для зміцнення національної єдності» видано 41 книгу. [7]. Проведено кінофестиваль «Молодість» і Одеський кінофестиваль, а також покази національних фільмів «Довбуш», «Памфір» «Терекони» та ін.

Також проведено низку творчих конкурсів з написання есе, віршів та ін. Малою академією наук України проведено Всеукраїнський конкурс «Save Спадок», для учнів, які хочуть зберегти українську культурну спадщину і зафіксували злочини російських окупантів щодо наших історичних пам'яток.

Важливими є заходи, які проводять до пам'ятних дат, таких як День незалежності День Героїв Небесної сотні, День Конституції, День пам'яті жертв Голокосту та ін. До Дня Української державності у закладах освіти проведено історичні години. Традиційно масовими є заходи до вшанування Тараса Шевченка, Лесі Українки та інших відомих діячів української культури.

Важливою формою національно-патріотичного виховання в умовах війни є загальнонаціональна щоденна хвилина мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Росія вкладає великі кошти у антиукраїнську пропаганду і всіма силами намагається зруйнувати українську ідентичність. Країна-агресор протиправно поширила російське законодавство українські території, які нею окуповані і ввела там свої освітні стандарти і практику російського-патріотичного виховання. Окупаційна адміністрація планомірно працює над та мілітаризує українських дітей, над позбавленням їх української ідентичності. Впровадження російських просвітницьких, культурних програм з одночасним знищенням української культурної спадщини, книжок, історичних пам'яток,

розкраданням музеїв та архівів на ТОТ України спрямовано на знищення української ідентичності жителів цих територій. Особливою мішенню окупантів стали діти та молодь, яким починаючи з дошкільного віку прищеплюють ідеї величності та безальтернативності російської культури та ідентичності. Російсько окупаційна влада насаджає культ насильства, патріархальний традиціоналізм, «цивілізаційну унікальність» російського народу та зверхність до інших культур, зневагу до прав людини. Ці російські «цінності» транслиують у творах візуального мистецтва, через музику, кіно, літературу та інші інструменти «м'якої сили» [91].

Психологиня А.Іванова відзначає, що Росія всіма силами намагається на колективне несвідоме і «вкладати в голови фіктивні тези, теорії, маніпулюючи емоціями, почуттями та поведінкою українців. Зараз це дуже легко робити, тому що в моменти стресу людині важко зберігати критичне мислення», - зазначає дослідниця [62].

Особливо активно проти української ідентичності діє РФ на тимчасово окупованих українських територіях. Так, Російське товариство «Знання» створило онлайн-курс метою якого є «профілактика ідеології неонацизму серед дітей і молоді». Головна увага в цьому курсі українським дітям з тимчасово окупованих територій(ТОТ) , яких планують «заново інтегрувати» в російське суспільство і повернути їм «російську ідентичність» [69]. У лекціях р курсу радять через «реальні людські історії» переконувати дітей, що лише в складі Росії вони зможуть здобути якісну освіту, побудувати успішну кар'єру та жити в безпеці, а Україна натомість пропонує їм лише «руйнацію, страждання та знищення традиційних цінностей» [69].

Хоча загальновідомим є факт, що росіяни не тільки привласнюють українську історію і руйнують всіма силами українську ідентичність, але й фізично намагаються знищити все, що може нагадувати про українську історію і культуру. Так, від початку повномасштабного вторгнення РФ пошкоджено або зруйновано понад 2100 об'єктів культурної інфраструктури, серед яких 750 бібліотек, 120 музеїв, 38 театрів, кінотеатрів та філармоній, а також понад 1179

об'єктів культурної спадщини, знищено понад 200 млн українських книжок, а за даними ЮНЕСКО збитки, сектору культури та туризму України за останні два роки оцінюються у \$3,5 млрд. [83].

Особливих руйнувань зазнають українські місця пам'яті. Приміром, окупаційна адміністрація Херсонської області оголосила, що пам'ятники жертвам Голодомору в Україні — це нібито «інструмент маніпуляцій, створений спеціально, щоб розпалювати ненависть до Росії» []

Заступник голови Бердянської районної ради Віктор Дудукалов розповів «Новинам Приазов'я», що у цьому регіоні молодь залучають до організацій, які мають допомагати російській армії. «На окупованій частині Запорізької області створена організація з такою назвою, як «Юг молодой» [88]. Там виховують таких собі «тимуровців», які допомагають всім, хто цього потребує, але, відповідно, під цим соусом видно, що це стосується і допомоги, в тому числі їхнім добровольчим батальйонам, які збирають для протистояння українському війську і для допомоги регулярній армії РФ. Тобто вони намагаються саме молодь використовувати, її активність, її загалом небайдужість по життю», — зазначив Дудукалов [88].

Дітей з Бердянського району близько 300 дітей вивезли у табір під назвою «Бригантина» в місті Чебоксари. «Одразу, коли це було анонсовано, це мало ознаки такої латентної пропаганди. Серед заходів, які обіцяли дітям, було в тому числі спілкування з психологами, педагогами. Зараз вже після того, як перша зміна (дітей — ред.) закінчила, друга зміна поїхала туди. Вони рапортують про те, що діти відвідали музей, познайомилися з російською культурою, російськими історичними традиціями, цінностями», — повідомив політик [88].

Також є факти, що ТОТ Херсонської області російські військові мілітаризують українську молодь. «Батальйон імені Маргелова» проводить навчання російського дитячого руху «Юнармія. Підлітків навчали стрільбі, тактиці й іншим військовим речам і розповіли про начебто приналежність Херсонщини до Росії. «Учасники таких мілітарних рухів надалі за планом

Москви мають сформувати кістяк місцевих мобілізованих до російської армії. Це є порушенням міжнародного гуманітарного права», – підкреслили у Центрі нацспротиву. Зокрема, через діяльність таких російських організацій, як «Юг молодой», «Молодая гвардия Единой России», «Движение первых», «Волонтеры победы» та «Российский союз молодежи» [88].

Отже, росіяни активно створюють на ТОТ систему позашкільних рухів та організацій, спрямованих на військово-патріотичне виховання . До них належать: «Рух перших» («Движение первых») - федеральний рух дітей та молоді, започаткований наприкінці 2022 р. буцімто за пропозицією кримської школярки Діани Красовської, яка «змогла особисто донести свою ідею» Путіну» [88]. Далі відома «Юнармія» (рос. — «Юнармию»), «Російський рух школярів» (рос. — «Российское движение школьников»), «Велику перерву» (рос. — «Большую перемену») та інші [91].

З вересня 2023 року в школах на ТОТ Запорізької й Херсонської областей ввели «кадетські класи»[91].

Росія не визнає існування окремої української ідентичності і твердить, що жителі окупованих територій України це носії російської культури. і Росія не насаджує свою культуру, а повертає її. [91]

Також на ТОТ України створюють нові музеї. У Мелітополі відкрито мультимедійний історичний парк «Росія — моя історія». А також російська влада підготувала підручник з історії, де в Україні «режим ультранаціоналістів», а Росія – це миролюбна країна, а її військові – національні герої. Підручник формує одну загальноросійську ідентичність, з першого класу вчить, що «жить родині служить», а російській агресії проти України, яка називається «спеціальна воєнна операція» присвячено 17 параграфів [91]. Разом з тим під заборону підпадає все українське.

Отже, в умовах військової агресії РФ проти України необхідно значно посилити вплив на процес формування загальнонаціонально і громадянської ідентичності українців. Зрозуміло, що національно-патріотичного виховання має спиратися на історичні традиції виховання патріотизму, але при цьому

мають бути нові підходи і вироблення нових оцінок як історичного минулого нашої держави, так і бачення ролі нашої держави сьогодні. Саме Україна стоїть на захисті європейських цінностей і неймовірними зусиллями зупиняє ворога..

Отже, важливими є формування національної ідеї, яка б стала опорою для формування національної і громадянської ідентичності. Потрібно позбавлятися усталених традицій і стереотипів, які заважають досягнути ефективного результату у процесі національно-патріотичного виховання.

Зазначимо, що якщо різні групи українського суспільства матимуть різні, а то й протилежні погляди на наше минуле, то це постійно буде дезінтегруючим чинником. Амбівалентність історичної свідомості українців використовують політики під час виборів, а тепер це масово робить РФ.

Російська пропаганда грає на почуттях українців до найбільш драматичних подій: Голодомору, Другої світової війни, українського визвольного руху. Це призводить до внутрішніх конфліктів і послаблює єдність українців перед зовнішніми загрозами.

Отже, необхідно посилити інформаційні кампанії, які будуть протидіяти російській пропаганді, наголошувати на важливості активної громадянської позиції та підтримки ЗСУ, залучати молодь до підготовки та відзначення українських державних свят. Популяризувати українські народні традиції серед молоді та створювати український контент. Широко до цього процесу залучати ГО, регіональні медіа, онлайн-платформи та відомих блогерів, які популярні серед молоді. В умовах україно-російської війни протидія інформаційним загрозам є надзвичайно важливою. Тому увагу потрібну приділити навчанню молоді методам протистояння таким загрозам. Це розвиток критичного мислення, орієнтування в інформаційному просторі, добір джерел інформації та її перевірка.

Під час війни інформаційна безпека є надзвичайно важливою, особливо це стосується дітей і молоді. РФ досить часто залучає українських дітей і підлітків до скоєння злочинів в мережі. Тому є важливою робота з роз'яснення правил поведінки в інформаційному просторі. Потрібно роз'яснювати, що

ворог цікавиться інформацією про військових та місцем їх дислокації, що не потрібно фіксувати місця вибухів і поширювати це в Інтернет-мережі.

Національно-патріотичне виховання формує також моральні й етичні цінності, повагу до інших національностей і культур.

Отже, національно-патріотичне виховання молодого покоління здійснюється центральними та місцевими органами влади, закладами освіти, ГО та іншими інституціями. Головна мета національно-патріотичного виховання – це виховати громадян України, які мають чітку національну ідентичність, стійку громадянську позицію, підтримують демократичні цінності і готові до захисту національних інтересів.

Цей процес включає в себе багато компонентів, серед яких важливими є поширення не тільки знань про історію, культуру, традиції, державні символи, мову а й формування моральних якостей і громадянської свідомості.

Повномасштабна російська збройна агресія і тимчасова окупація частини української території актуалізувала увагу до національно-патріотичного виховання української молоді. Відповідальність за долю країни, національна ідентичність, свідомо громадянська позиція кожного молодого українця мають стати результатом процесу національно-патріотичного виховання. Виховання громадянина-патріота України є сьогодні важливим завданням для всіх органів влади і громадянського суспільства, так як від успіху у його вирішенні залежить наша Перемога і майбутній розвиток нашої нації та держави.

РОЗДІЛ III.

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

3.1. Інституційні можливості та механізми органів місцевого самоврядування задля реалізації національно-патріотичного виховання.

У цьому розділі розглянемо основні інституційні можливості та механізми органів місцевого самоврядування Хмельницької області в ході національно-патріотичного виховання та проаналізуємо роль ОМС в цьому процесі.

В цілому, ОМС в Україні наділені широким спектром повноважень та можливостей задля реалізації державної політики у сфері НПВ. Їхня комплексна реалізація є важливою складовою розвитку територіальних громад і може суттєво повпливати на формування життєвих цінностей, свідомості населення громади, утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Інституційні можливості ОМС охоплюють як безпосередню діяльність органів і структур, що відповідають за реалізацію державної політики в сфері НПВ, так і їх широкий підхід до організації та проведення заходів різного спрямування. Важливими інституціями, які можуть напрацьовувати і ухвалювати рішення, що стосуються НПВ є місцеві ради. Безпосереднє виконання рішень цих рад забезпечують виконавчі органи місцевого самоврядування, що наділені повноваженнями для організації різнопланових заходів на місцевому рівні.

Забезпечення основ для реалізації НПВ має здійснюватися ОМС та їх посадовими особами з чітким дотриманням чинного законодавства України у цій сфері. Одним із ключових сучасних законів, що стосується реалізації державної політики в сфері НПВ є Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. № 2834-IX. В цьому законі,

окрім мети і завдань, визначаються «принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України, гарантії участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства у її реалізації, визначає повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері», також визначені суб'єкти відносин в даній сфері. В законі йдеться про те, що саме НПВ разом із військово-патріотичним вихованням і громадянською освітою є складовими державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [5] .

У пункті 2 статті 9 розділу II вищезгаданого закону зазначається, що «національно-патріотичне виховання охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед сфери освіти і науки, молодіжну та соціальну сфери, культури і мистецтва, реклами, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавства, туризму, охорони довкілля, фізичної культури і спорту, профорієнтації на військові спеціальності, цивільної оборони та цивільного захисту, безпеки і оборони України, зв'язків із закордонними українцями».[5].

На місцях саме ОМС та їх виконавчі органи мають пряме відношення до сфер, які охоплює НПВ і, завдяки своїм інституційним можливостям, здійснюють безпосередній вплив, як на розвиток цих сфер, так і на розвиток НПВ в цілому. Відповідно до статті 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать «власні (самоврядні) повноваження»:

«управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, молодіжними центрами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення», «створення необхідних умов для виховання дітей та молоді», «створення умов для розвитку культури, сприяння відродженню

осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел» [3].

Прийняття Закону № 2834-IX спричинило внесення змін до низки нормативно-правових актів, в т.ч. і до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні». До повноважень виконавчих органів місцевих рад (ст. 32 п. «а» п.п. 11) додалися повноваження щодо «сприяння утвердженню української національної та громадянської ідентичності, створення умов для національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти» [3].

Розглянемо ближче інституційні можливості ОМС, що застосовуються в ході реалізації НПВ. Вони можуть розробляти, затверджувати і реалізовувати на місцевому рівні як «програми у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (з урахуванням положень Стратегії УУНГІ та Державної цільової програми з УУНГІ)» [5], так і програми, що доповнюють розвиток НПВ (зокрема, розвитку освіти, молодіжної політики, мови, краєзнавства, туризму, культури і духовності тощо). Також ОМС можуть затверджувати різноманітні місцеві стратегії, сприяти реалізації проектів у сфері УУНГІ, ініціювати заходи, які зосереджуються на вивченні історії України, мови, культурної спадщини, а також на формуванні патріотичних цінностей. Це можуть бути різнопланові конкурси, фестивалі, виставки, лекції, турніри тощо, де молодь може розвивати свою ідентичність.

В контексті регіональному, важливу роль відіграє діяльність обласної ради. Саме вона, відповідно до своїх інституційних можливостей, забезпечує реалізацію державної політики на обласному рівні, затверджує регіональні програми соціально-економічного та культурного розвитку Хмельницької області та контролює їх виконання, оскільки є органом місцевого самоврядування, що представляє «спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст у межах повноважень, визначених чинним законодавством, а також переданих їм сільськими, селищними, міськими радами»[9] Вона може формувати мережу та забезпечувати діяльність закладів сфери УУНГІ

комунальної форми власності обласного підпорядкування та розвивати необхідну інфраструктуру.

Важливими інституційними можливостями ОМС є «створення умов для залучення громадян до прийняття рішень на регіональному та місцевому рівнях» [5].

Проаналізуємо головні інституції, що сприяють розвитку НПВ та формуванню громадянського суспільства на Хмельниччині. Базуючись на принципах залучення громадян до прийняття рішень, частина ОМС почала діяти шляхом створення при них постійних або тимчасових консультативно-дорадчих органів. Такими є, зокрема, молодіжні ради, громадські ради, координаційні ради з питань розвитку НПВ, а згодом - з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності тощо.

Кожна з них, перебуваючи у безпосередньому контакті з певною цільовою або експертною аудиторією (наприклад учнівською чи студентською молоддю), підсилюють можливості ОМС та відіграють одну з ключових ролей у формуванні ціннісного підходу і утвердженні національної і громадянської ідентичності серед населення громад.

Наприклад, створення молодіжних рад мало б сприяти активнішому залученню молоді до процесу ухвалення рішень, пов'язаних із розвитком громади, реалізації молодіжної політики в різних сферах життя, координації різноманітних заходів та співпраці з молодіжними громадськими організаціями. Молодіжні ради можуть розробляти та втілювати в життя проєкти, в т.ч. – національно-патріотичного спрямування, організовувати різноманітні патріотичні заходи, акції, волонтерські ініціативи тощо.

Процедура створення місцевих молодіжних рад відбувається відповідно до «Типового положення про молодіжну раду місцевого рівня» [37], а обласних – відповідно до «Типового положення про молодіжну раду регіонального рівня» [38]. В територіальних громадах Хмельницької області за інформацією Департаменту освіти і науки Хмельницької ОДА станом на кінець III кварталу 2024 року створено і діють 19 молодіжних рад (а в 2022 році їх було лише 7).

Однією з найстаріших є Молодіжна рада Хмельницького, яка діє з 2016 року, а в листопаді 2024 її склад оновився і розпочав свою п'яту каденцію. [11].

Про ефективну роботу молодіжних рад Хмельниччини говорить їх результативна участь та призові місця в номінаціях Всеукраїнського конкурсу «Золотий фліпчарт», що проводиться громадською організацією «Освітньо-аналітичний центр розвитку громад» з метою популяризації діяльності молодіжних рад, важливих ініціатив та проєктів. У 2021 році Молодіжна рада Славути посіла III місце у номінації «Молодіжна рада року». В 2023 році акцент конкурсу був на найкращих ініціативах, що пришвидшують перемогу. I місце у номінації «Волонтерська ініціатива року» за результатами експертного оцінювання посів благодійний фонд, який є продовженням соціального проєкту, що функціонував з 2019 року при Молодіжній раді Хмельницького [51].

Регіональні консультативно-дорадчі органи обласного рівня діють при Хмельницькій обласній військовій адміністрації. Попри це, вони тісно співпрацюють з ОМС та обласною радою та є важливими інструментами в контексті цієї роботи.

Далі ми розглянемо діяльність таких інституцій, як Молодіжна рада, Громадська рада, Координаційна рада з питань-національно патріотичного виховання, яку в квітні 2024 року замінила Координаційна рада з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Важливість питання НПВ в діяльності регіональної Молодіжної ради (створеної у 2023 році) підкреслюється тим, що цей напрям діяльності є одним з фокусів ради поточного скликання. Він об'єднав зацікавлених членів у комітет спорту та національно-патріотичного виховання, про що свідчить протокол №3 засідання Молодіжної ради при Хмельницькій ОДА [27]. Треба зазначити, що цьому органу, до складу якого входить молодь віком 14 – 35 років і який спеціалізується на розвитку молодіжної політики варто активізувати свою консультативно-дорадчу складову та використати експертність членів для

формування альтернативних пропозицій щодо виходу з кризи та покращення ситуації в напрямку НПВ в Хмельницькій області.

Що стосується діяльності Громадської ради при Хмельницькій обласній військовій адміністрації – то вона «є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики», в тому числі і в сфері НПВ. Відповідно, у плані роботи Громадської ради на 2024 рік, у розділі III «Формування пропозицій Хмельницькій ОДА» було заплановано на травень 2024 року (пункт 3) розгляд проблемного питання «Про хід виконання цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки». [17]. Із проаналізованих 4 протоколів засідань ГР за 2024 рік (по жовтень 2024 року включно) видно, що це питання так і не ставилось на порядок денний під час засідань Громадської ради.

Що стосується роботи координаційних рад з питань розвитку національно-патріотичного виховання, то потрібно зауважити, що при обласній державній адміністрації вперше така рада була створена в 2017 році [30]. А процес створення місцевих координаційних рад з питань розвитку НПВ в області був запущений лише в 2021 році (після внесення змін до Типового положення) [34].

Тоді органам місцевого самоврядування було рекомендовано «розглянути питання щодо утворення координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при обласних, районних, міських, районних у містах (у разі їх утворення), селищних, сільських радах» [18].

У переважній більшості ці ради продовжують функціонувати і сьогодні. Хоча, потрібно зазначити, що на даний момент в області розпочався процес переформатування таких рад і створення нових - координаційних рад з питань УУНГІ (відповідно до змін в чинному законодавстві).

Станом на кінець II кварталу 2024 року такі ради були створені лише у двох з 60-ти територіальних громад області – у Судилківській, Теофіпольській. У Летичівській селищній територіальній громаді розпочато процедуру

формування координаційної ради, у Волочиській міській, Улашанівській сільській, Чорноострівській селищній та Шепетівській міській територіальних громадах розглядається питання утворення таких координаційних рад.

Створення обласної координаційної ради мало стати вагомою сторінкою та підсиленням розвитку сфери УУНГІ в цілому та НПВ зокрема на Хмельниччині. Розпорядженням голови Хмельницької ОВА №187/2024 – р від 12.03.2024 «Про утворення координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» [31] було затверджено склад та Положення про координаційну раду. 2 квітня 2024 року відбулось перше (установче) і, на даний момент – останнє, засідання новоствореної координаційної ради. Хоча, згідно з планом роботи ради на 2024, що затверджений протоколом, найближчим часом мало би проходити вже 4-те засідання в цьому році [Додаток 1]. По факту, відповідно до своїх повноважень, рада не працює взагалі.

Потрібно зазначити, що формування складу Координаційної ради відбувалось з грубим порушенням чинного законодавства, зокрема більшості пунктів частини 2 статті 5 Закону України № 2834-IX та Типового положення про координаційну раду [36]. Було організовано, не передбачену чинним законодавством процедуру «відбору» кандидатів до ради і створено «робочу групу з визначення кандидатур до складу координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» [Додаток 2]. Внаслідок чого, з надуманих підстав не допущено до формування складу ради 9 кандидатів, більшість з яких в подальшому увійшла до громадського об'єднання «Асоціація Хмельниччини по національно-патріотичному вихованню».

До прикладу не пройшли «відбір» до координаційної ради: Матвіюк К., дисидент, який сидів в одному таборі зі Стусом і якому у 1972 році радянський суд присудив «4 роки колонії суворого режиму за любов до української мови» [68], педагог, автор понад 150 статей; Хитрюк І., краєзнавець та дослідник руху ОУН та УПА на Хмельниччині, співавтор ідеї створення і продюсер

унікального фільму про діяльність ОУН та УПА на Хмельниччині «Провідник «Волох» (2023), рекомендованого Департаментом освіти і науки Хмельницької ОДА до перегляду закладах освіти області [Додаток 3]. Проте, до складу ради увійшов Барановський В., голова ГО «Клубу юних миротворців», з контраверсійною діяльністю якої можна ознайомитись у журналістському розслідуванні «Связанные одним миром»: як росія проникла в дозвілля дітей на Хмельниччині» [84].

Щодо інших інституційних можливостей ОМС в напрямку реалізації НПВ, як складової державної політики в УУНГІ, то зазначимо, що у своїй діяльності вони повинні сприяти створенню та діяльності закладів сфери УУНГІ, до яких «відносяться заклади освіти, заклади культури, молодіжні центри, інші заклади, які здійснювали діяльність з національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та/або громадянської освіти до набрання чинності Законом, а також заклади, утворені після набрання ним чинності», забезпечувати діяльності таких закладів (якщо вони належать до комунальної форми власності) [5].

Що стосується молодіжних центрів – це установи, що створюються для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді. Вони діють відповідно до «Типового положення про молодіжний центр». Мережа центрів в Україні складається з центру всеукраїнського рівня – Всеукраїнського молодіжного центру, що належить до сфери управління Мінмолодьспорту, обласних (регіональних) центрів, районних, міських, районних у містах, селищних, сільських центрів (місцевих) центрів.

На сайті Молодіжних центрів України в розділі «Інформаційна система для керування діяльністю молодіжних центрів» міститься інформація про 199 офіційно зареєстрованих молодіжних центрів, які діють на території України.. Три з них діють на території Хмельницької області: у місті Хмельницькому (з 2020 р.), селі Велика Радогощ (з 2022 р.), місті Кам'янці-Подільському (з 2024 р.). [85].

Перший молодіжний центр, створений на Хмельниччині – це комунальна установа «Молодіжний центр», що підпорядковується управлінню молоді та спорту Хмельницької міської ради. Напрямки роботи: національно-патріотичний, культурно-масовий, екологічний, інклюзивний, неформальна освіта. Мета діяльності включає соціалізацію молоді, її самореалізацію, неформальну освіту; залучення молоді до активної громадської діяльності; забезпечення розвитку волонтерства; утвердження патріотизму, духовності, формування здорового способу життя і багато іншого. Реалізують це шляхом проведення заходів різного формату: квестів, вишколів, таборуваль, конференцій, форумів, круглих столів, семінарів, тренінгів тощо.

Багато уваги в 2024 році приділялось заходам національно- та військово-патріотичного виховання. Зокрема, проведено 4-денний військово-патріотичний вишкіл «Іду на ви», лекторій «Наші звитяги. Проскурівська операція – 1919 рік.» з походом пам'ятними місцями, квест «Втрачена хоругва» до Дня Захисників та Захисниць, комплексну програму в рамках Всеукраїнської акції з вшанування пам'яті вояків-учасників Другого зимового походу «Базар 21-го» та багато інших.

У своїй діяльності Молодіжний центр тісно взаємодіє із закладами освіти, органами учнівського та студентського самоврядування, з дитячими, молодіжними, громадськими об'єднаннями, іншими інституціями громадського суспільства та молодіжними центрами для ведення національно-патріотичного виховання в громаді. До речі, 2024 році декілька працівників МЦ отримали премію Хмельницького міського голови за розвиток НПВ в територіальній громаді.

Проаналізувавши діяльність ще одного комунального закладу «Молодіжний центр «Великорадогощанська січ» (Плужненська ТГ) з'ясувалось, що фінансування здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету в рамках реалізації «Програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Плужненській сільській раді на 2020-2024 роки». МЦ

складається з директора, 2,5 штатних одиниць фахівців по роботі з молоддю і 2,5 штатних одиниць технічного персоналу.

Заклад, послугами якого користується молодь 14-35 років, здійснює діяльність за 23 напрямками, що внесені до Інформаційної системи для керування діяльністю молодіжних центрів, в т.ч.: розвиток громадянської освіти, військово-спортивна підготовка, що включає топографію, домедичну допомогу, пілотування квадрокоптера, тактичну підготовку; школа виживання, військово-спортивні вишколи; популяризація різних видів спорту: стрільба з пневматичної гвинтівки, катання на лижах, кроссфіт, футбол, гімнастика, шахи, козацький двобій та ін., туристична і краєзнавча діяльність, музей народних ремесел, кінокурінь, координація на рівні громади гри «Сокіл» («Джура») , волонтерська діяльність та багато інших.

Як ми бачимо, молодіжні центри, як інструмент впровадження НПВ показали свою ефективність. Відсутність обласного молодіжного центру та не пропорційно мала кількість місцевих молодіжних центрів на Хмельниччині (у порівнянні із іншими областями), може свідчити або про відсутність коштів у місцевих бюджетах на створення і утримання таких установ або про відсутність розуміння потреби їх відкриття. Органам місцевого самоврядування необхідно активізувати свою діяльність в напрямку створення молодіжних центрів, і створювати їх більше ніж 1 в рік. Тому що з поточним темпом нам знадобиться більше ніж півстоліття, щоб в кожній громаді запрацював такий центр. Наявність молодіжних центрів та просторів в кожній громаді області сприятиме реалізації стратегії УУНГІ, молодіжної політики, більш активній участі молоді в громадському житті, а також у різноманітних тренінгах, конкурсах і проєктах, спрямованих на розвиток патріотизму та волонтерських заходах.

Та, попри все, одну з ключових ролей у виховному процесі відіграють заклади освіти. Процес впровадження нових програм дошкільної, повної загальної середньої та позашкільної освіти з включеними до них питаннями УНГІ особливо ускладнено різними процесами в період повномасштабної фази війни. У зв'язку з цим Стратегії УУНГІ на період до 2030 року говориться, що

«формування української національної та громадянської ідентичності може здійснюватися саме через активну діяльність закладів позашкільної освіти». [33].

За реалізацію державної політики щодо НПВ дітей та молоді в Україні відповідає Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (далі – УДЦНПВКТУМ). Цей заклад позашкільної освіти підпорядкований, підзвітний безпосередньо МОН України. У Статуті закладу зазначено, що метою діяльності, окрім реалізації державної політики є «централізація процесу (координація) національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти; реалізація державної політики в галузі освіти засобами краєзнавства і туризму.

В Україні мережа центрів складається з УДЦНПВКТУМ, обласних центрів національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді (станцій юних туристів), міських/районних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді (станцій юних туристів).

Хмельницький обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді був заснований в 1947 обласна екскурсійно-туристська станція. Відповідно до нормативно-правових документів ХОЦТКУМ був осередком туристсько-спортивної, туристсько-краєзнавчої, науково-дослідницької, музейної, спортивної, екскурсійної діяльності серед учнівської молоді та студентів і координатором діяльності з цих питань зацікавлених організацій в області.

В 2007 р. наказом управління освіти і науки Хмельницької ОДА від 20.02.2007 № 67 «Про додаткові функції ОЦТКУМ» на заклад покладено додаткові функції - координацію навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи з військово-патріотичного напрямку районних, міських закладів позашкільної освіти та проведення з цього напрямку масових заходів з учнівською молоддю. По факту ХОЦТКУМ став ще й координаційним, організаційним та методичним центром з національно-патріотичного виховання учнівської молоді в області. З 2009 року здійснював координацію Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-спортивної

патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура») в області та організацію обласного етапу гри.

В 2021 році відповідно до рішення сесії ХОР від 15.09.2021 № 61-6/2021 «Про припинення Хмельницького обласного центру еколого-натуралістичного виховання учнівської молоді шляхом приєднання» було по факту реорганізовано профільний обласний заклад ХОЦТКУМ [15]. Рішення про реорганізацію було прийнято на позачерговому засіданні постійної комісії з питань охорони здоров'я та соціальної політики, освіти, науки, культури, релігії, молоді та спорт [32]. Примітним є, що в комісії з таким широким спектром сфер діяльності з 12 членів – 7 представники медичної галузі (в т.ч. славнозвісна голова МСЕК Тетяна Крупа). Звернення колективу до голови ХОР, депутатів Верховної ради, УДЦТКУМ, Міністерства освіти і науки України [Додаток 4] з проханням не реорганізовувати, а перейменувати в центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді, аргументи та доводи фахівців не були почуті владою. Як, в принципі не змогло покращити ситуацію і звернення МОН України до голови ХОР [Додаток 5].

Злиття центрів призвело до звільнення керівників, відтоку кадрів, руйнування системи роботи обидвох центрів. Непрофесійний підбір кадрів призвів до систематичного порушення чинного законодавства та кризи, що утворилась в процесі організації Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») на обласному рівні. Криза ця зумовлена і відсутністю реагування на систематичні порушення та бездіяльність з боку обласного департаменту освіти і науки, відсутністю засідань обласного штабу та координації гри з боку ОДА.

Хоча до інституційних можливостей ОМС і належать повноваження сприяння створенню та діяльності закладів сфери УУНГІ, до яких належать заклади освіти. Але протягом останнього десятиріччя сформувалась зворотня тенденція в цьому напрямку, пов'язана із закриттям/злиттям профільних туристсько-краєзнавчих закладів позашкільної освіти. Так, в 2016 році було

закрите Віньковецьке районне туристичне бюро екскурсій і подорожей, реорганізована Кам'янець-Подільська міська станція юних туристів. В 2018 році реорганізовано Славутський міський центр туризму і краєзнавства, а в 2020 році закрито Дунаєвецька станція юних туристів. А свого часу Хмельниччина входила до числа областей з найбільшою кількістю позашкільних закладів туристсько-краєзнавчого профілю в Україні.

Закриття/реорганізація закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю позбавляють дітей права на якісну позашкільну освіту чинять негативний вплив на розвиток НПВ через зменшення кількості дітей, залучених до гурткової роботи, зниження інтересу до історії, краєзнавства, втрату інфраструктури для розвитку дитячо-юнацького туризму, відтік кадрів, занепад ключових інструментів розвитку НПВ.

Варто пам'ятати, що важливим доповненням до механізмів ОМС задля реалізації національно-патріотичного виховання можуть стати освітні, культурні, соціальні ініціативи, які сприяють розвитку громадянської відповідальності. Ці механізми полягають в можливості активної співпраці з громадськими організаціями та рухами, особливо з тими, які займаються патріотичним вихованням (в т.ч. Пласт-НСОУ, СУМ), з істориками, краєзнавцями, та волонтерськими рухами, ветеранами, іншими зацікавленими сторонами задля залучення їх до проведення спільних заходів, пам'ятних акцій, волонтерських проектів тощо. До таких механізмів належать і реалізація спільних проектів та акцій на підтримку ветеранів, військових, учасників АТО/ООС, почесних громадян, які зробили вагомий внесок у боротьбу за незалежність України, членів родин загиблих; організацію благодійних заходів тощо.

Додатковим важливим механізмом для формування НПВ є розвиток і підтримка різних видів спорту. Місцеві органи самоврядування можуть сприяти розвитку спортивних клубів і організовувати спортивні заходи, пов'язані з національними святами, пам'ятними датами; організовувати спортивні змагання, фестивалів з національних видів спорту (бойовий гопак, спас,

хортинг), здійснювати підтримку місцевих спортивних команд, що сприяють гордості за свою громаду та країну в цілому.

Виконавчим органам місцевого самоврядування варто звернути увагу на розвиток і культивуацію серед молоді громад такого неолімпійського виду спорту, як спортивний туризм [Додаток 6]. Він дає багато необхідних якостей та компетентностей, необхідних для захисника вітчизни, як фізична підготовка, вміння долати природні та штучні перешкоди, визначати своє положення відносно сторін горизонту, орієнтуватися за картою/компасом, вміння прокласти маршрут, організувати побут і ночівлю в польових умовах, надавати долікарську допомогу, організовувати транспортування потерпілого на будь-якому рельєфі за допомогою підручних засобів тощо. До речі, туристсько-спортивна смуга перешкод є одним із залікових видів гри «Сокіл» («Джура»).

Як механізм для розвитку та популяризації НПВ можуть використовуватися місцеві ЗМІ та інші інформаційні ресурси (в т.ч. соціальні мережі) для створення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності населення про історію України, її героїв та сучасні досягнення; місцевих програм, присвячених культурі регіону, національним традиціям, історії України, краєзнавчим дослідженням; проведення інтерв'ю з видатними постатями, ветеранами, учасниками бойових дій тощо.

Проаналізувавши інституційні можливості та механізми ОМС задля реалізації НПВ ми бачимо, що на місцях ОМС та їх виконавчі органи мають безпосереднє відношення майже до всіх сфер, які охоплює НПВ та відіграють ключову роль в процесі його розвитку. Але найголовнішу роль відіграють не органи, а посадові особи місцевого самоврядування. Розвиток НПВ, так само як і розвиток подій в країні, часто залежить від їх рішень (буває суб'єктивних), рівня їх патріотизму, вмотивованості та професіоналізму, оскільки в їх руках є всі важелі – можливості, механізми, інструменти тощо. Активна роль ОМС дозволяє створювати умови для формування сильної національної свідомості, що є важливим фактором у забезпеченні стабільності та процвітання України, утвердження української національної ідентичності.

В процесі дослідження процесу НПВ на Хмельниччині автор помітила ряд негативних тенденцій. Зокрема, в деяких випадках органи місцевого самоврядування можуть недостатньо підтримувати або ігнорувати питання НПВ. Це може бути пов'язано з недостатнім розумінням важливості цих процесів або з відсутністю належного фінансування на відповідні програми.

Часто органи місцевого самоврядування можуть проголошувати важливість національно-патріотичного виховання, однак не здійснювати реальних кроків для забезпечення таких програм.

На рівні місцевого самоврядування можуть виникати затримки в організації заходів через бюрократичні проблеми, недостатнє забезпечення ресурсами або навіть через корупційні чинники, що ускладнює ефективне впровадження патріотичних ініціатив.

Іноді органи місцевого самоврядування можуть використовувати національно-патріотичні теми для досягнення політичних цілей або для утримання влади, що може призводити до маніпуляцій, використання патріотизму як інструменту популізму.

В деяких випадках на місцевому рівні може не вистачати фахових працівників, які здатні розробляти і впроваджувати ефективні програми НПВ, що негативно впливає на якість такої роботи.

Залучення органів місцевого самоврядування до національно-патріотичного виховання повинна стати важливим фактором у формуванні свідомого та відповідального громадянина. Потрібно змінити підходи ОМС, зробити їх систематичними, належним чином організувати співпрацю з усіма зацікавленими сторонами, включаючи освітні установи, громадські організації та самих громадян, координація дій із зацікавленими сторонами та активна участь громади можуть забезпечити ефективність у розвитку НПВ як складової державної політики у сфері УУНГІ.

3.2. Реалізація регіональних програм з національно-патріотичного виховання на Хмельниччині

Комплексна реалізація національно-патріотичного виховання в межах області потребує спеціального документа-програми, в рамках якої буде визначено напрямки діяльності, проблеми та механізми їх вирішення, а також цілі та джерела фінансування. Такий документ, цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки, була ухвалена наприкінці 2021 року сесією Хмельницької обласної ради. Він прийшов на зміну попередньому документу – обласній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2018-2021 роки [48].

На відміну від попереднього варіанту, нова програма на 2022-2025 роки базувалася на широкому нормативному підґрунті:

- Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019;
- Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 1233-р;
- Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»;
- Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;
- Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху»;
- Постанова Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

Іншою зміною нового документу було введення загального поняття інституту громадянського суспільства замість згадок конкретних організацій,

як-то ОТГ-23, курінь імені Данила Нечая та інші. Єдиною організацією, яка фігурує під повною назвою, залишилася Молодіжна організація «ПЛАСТ – Національна Скаутська Організація України» у місті Хмельницький в Хмельницькій області «Хмельницька округа», всі решта – як під узагальненням.

Виконання програми передбачало залучення значних фінансових ресурсів. Зокрема, загальна сума коштів на 2022-2025 роки потребувала залучення з обласного бюджету 3 494,0 тис. гривень: 2022 рік – 815,0 тис. грн; 2023 рік – 852,5 тис. грн; 2024 рік – 892,0 тис. грн; 2025 рік – 934,5 тис. гривень. Таким чином, закладалося мінімальне збільшення фінансування на 4,62% кожного року [49]. Фактично, ці зміни за нормальних умов мали покривати інфляційні втрати. До того ж, плановані витрати були меншими за плановані витрати у 2021 році в попередній програмі (815 тис. проти 827 тис. грн) [49].

Найбільші асигнування передбачалися на такі напрямки як: «Підтримка та розвиток пластового руху (Пласт) в області» та «Проведення дитячих та молодіжних наметових таборів, походів, сплавів, вишколів, спрямованих на формування ціннісних орієнтирів та утвердження національно-патріотичної свідомості молоді з метою набуття практичних навичок з основ військової справи». За кожним з цих напрямків передбачалося проведення 3 заходів, тобто середні витрати на окремий захід мали складати близько 35 тис. грн, а загальні – понад 100 тис. грн. [49].

Окремої уваги потребує категорія напрямків, на які виділення коштів не потребується. Наведемо приклад кількох з них: «Встановлення пам'ятних знаків, меморіальних дошок борцям за незалежність України...», «Удосконалення матеріально-технічної бази та оновлення експозицій музеїв, присвячених подіям та визначним діячам українського руху на Хмельниччині...», «Проведення навчально-польових занять (зборів) на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького», «Проведення конкурсу громадських проєктів щодо створення інформаційно-просвітницького інтернет-порталу «Український визвольний рух на Хмельниччині», а також мультимедійних та інших високотехнологічних

проектів» та інші. Питання того, як без фінансових ресурсів провести навчально-польові збори чи встановити пам'ятні знаки, залишаємо відкритим.

Ціннісні орієнтири обласної цільової програми національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки окреслено іншу проблему: «оптимальний варіант розв'язання проблеми ґрунтується на основі принципів відкритості, рівності можливостей, реалістичності Програми...». [49]. Щодо останнього, то реалістичність та можливість реалізувати показники програми були поставлена під питання практично одразу. В першу чергу, закладений в неї принцип формування прописування конкретних заходів за напрямками програми. Прописання чітких заходів в процесі розробки програми суттєво обмежило можливості використання коштів навіть в тих суттєво обмежених обсягах на інші заходи з подібною тематикою. Їхнє проведення потребувало б суттєвого уточнення програми, календарного плану та інших напрямних документів Управління, та й те за залишковим принципом.

Для прикладу, візьмемо підпункт II.1.1 «Організація та проведення теренових ігор, змагань, регіональних фестивалів козацької традиційної культури, занять з тактичної медицини, спрямованих на збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України». За цим пунктом передбачалося проведення єдиного заходу - змагання «Технічно-медичні маневри 20-22», на що передбачалося виділення 50 тис. грн у 2022 році. [49]. Цей захід не відбувся у вказаний рік, і сам його формат не передбачав проведення серії подібних заходів у наступні роки. Таким чином, ціла важлива складова програми і понад 13% від річних потреб залишилися у підвішеному стані.

Початок нового етапу російсько-української війни в лютому 2022 року не лише загострив питання національно-патріотичного виховання. Введення в дію правового режиму воєнного стану збільшило можливості обласної державної адміністрації впливати на стан справ. Відтепер саме в її компетенції були і зміни до обласної програми. Тож, керуючись положеннями таких нормативно-

правових актів, як Закон України «Про правовий режим воєнного стану», укази Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», від 24.02.2022 року № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій», та, що не менш важливо, рішення сесії Хмельницької обласної ради від 26 лютого 2022 року № 1-9/2022 «Про тимчасове делегування окремих повноважень Хмельницької обласної ради Хмельницькій обласній державній адміністрації», ОВА отримала можливість безпосередньо впливати на програму, зокрема вносити зміни в програму за рішення голови адміністрації, без потреби у затвердженні змін голосуванням депутатів на сесії обласної ради.

Своїми новими повноваженнями апарат Хмельницької ОВА скористався більш ніж через рік, в квітні 2023 року. Саме тоді були затверджені два документи. Першим з них стала обласна цільова програма розвитку військово-патріотичного виховання та підтримки предмета «Захист України» на 2023-2024 роки, затверджена відповідним наказом керівника ОВА №85/2023-н від 5 квітня. В її рамках Департаменту освіти та науки ОВА доручалося здійснювати координацію роботи з виконання напрямів діяльності та заходів Програми [13].

Метою програми артикулювалося формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України, ціннісної патріотичної здібності особистості, самоствердження в патріотичній діяльності та формування алгоритму дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину патріотичного виховання особистості [13].

Охопити програма мала близько 31 тисячі здобувачів освіти з закладів середньої та спеціалізованої освіти. Ключовими існуючими проблемами зазначалися матеріальні труднощі в облаштуванні спеціалізованих навчальних кабінетів та проблеми з підготовкою викладацького складу.

Якщо поглянути на предмет фінансування, то бачимо що програма вирішує ці питання лише частково. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми складав 18 млн 244,0 тис. грн. З них за рахунок коштів обласного бюджету (1 млн. 500,0 тис. грн) мали

профінансуватися облаштування інтерактивних стрілецьких тирів, з бюджетів територіальних громад (14 млн 944, 0 тис. грн) – облаштування навчальних кабінетів у школах та новоутворених міжшкільних ресурсних центрів з вивчення предмета «Захист України» [13].

З інших джерел, не заборонених законодавством (1 млн 800,0 тис. грн) мали профінансувати облаштування класів безпеки за підтримки ДСНС [13]

Попри колосальну заплановану суму витрат, не передбачено жодних коштів на вирішення другої проблеми – якісної та компетентної навчальної програми для викладачів предмету «Захист України». Вона й далі має відбуватися в межах тих форматів, які мають недоліки та визнані не повністю задовільними. Шукати кошти для їхнього навчання буде завданням або громад, або інших зацікавлених сторін.

Вже за кілька робочих днів, 14 квітня 2023 року, голова Хмельницької ОВА С. Тюрін затверджує зміни до обласної програми з НПВ. Ці зміни були зумовлені кількома факторами. Найвагомішим з них були зовнішні змінні - вже за два місяці після утворення її ухвалення сесією ХОР розпочалася нова фаза російсько-української війни. Її перебіг та виклики мали стимулювати перегляд прописаних засад та їх доопрацювання до викликів сучасності. Змінився і внутрішній контекст. Наприклад, коштів на реалізацію програми НПВ в повному обсязі не знайшлося. Максимальна сума, що виділялася протягом 2022-2024 років не перевищувала 292 тис. грн, тобто трохи більше ніж третина від закладених у програмі витрат [13].

Аналізуючи оригінальний варіант 2021 р. та внесені поправки 2023 р. можна констатувати, що вагомих оновлень чи коригувань по суті програма не зазнала. Найважливіша зміна - уточнення щодо відповідального виконавця. Відтепер замість Департаменту освіти, науки, молоді та спорту ним стає Управління молоді, фізичної культури і спорту Хмельницької ОВА. Воно виникло після роз'єднання збірного Департаменту на два структурні підрозділи. Жодних змін чи уточнень по змістовному наповненню складових програми не було. Уточнення прописаних напрямків чи конкретних заходів не

відбувалося. Так само збереглися прогнозовані обсяги фінансових витрат, попри те що фінансування в умовах воєнного стану був вкрай обмеженим.

Досліджуючи ж фактичне виконання програми на прикладі 2024 року, ситуація з практичною реалізацією виглядає ще більш сумною. Для порівняння маємо календарний план управління молоді, фізичної культури та спорту Хмельницької ОВА. На цей рік планувалося проведення 13 заходів із загальним кошторисом 291 063 грн. З них 7 – освітньо-виховні, по 3 культурологічні та інформаційно-просвітницькі [Додаток 7]. Та й те, більшість з них не була реалізована. Мова йде як про дрібні заходи, так і про найбільших потенційних отримувачів матеріальної допомоги, зокрема вишкіл «Юний патріот» чи табір «Сила Нації». Фактично ж відбулися лише обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») [52] та патріотичний забіг «Шаную воїнів, біжу за Героїв України», який відбувається в межах всеукраїнської акції [73]

Наостанок варто зауважити, що розпорядчий документ органу виконавчої влади, відповідно до якого розробляється програма - в нашому випадку, це Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена в 2019 році, зовсім нещодавно втратив чинність. Таким чином, виникає потреба в розробці нового програмного документу в контексті трансформації державної політики в сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. В Хмельницькій області досі подібна програма знаходиться в стані розробки, не є затвердженою чи публічно прокомунікованою з громадськістю.

Таким чином, формування комплексної програми національно-патріотичного виховання на Хмельниччині відбувалося в контексті державної політики, але зі своїми особливостями. Програмний документ на 2022-2025 рр. мав стати значним кроком вперед порівняно з минулою програмою. Та підсумовуючи описане в підрозділі, важко з цим погодитися. Низка моментів були суперечливими, як-то відсутність фінансування на певні напрямки чи концепція вписування конкретних заходів, і не виправдали себе в умовах повномасштабної фази війни та нових системних та фінансових викликів.

3.3. Локальний досвід громад в розвитку національно-патріотичного виховання в сучасних умовах

В цьому підрозділі мова піде про успішні практики з впровадження системного підходу до патріотичного виховання на прикладі Славутської та Хмельницької міських територіальних громад. Логічним інструментом об'єднання зусиль та спроможностей різних установ чи структур громад в одну систему НПВ є формування комплексних програм національно-патріотичного виховання. Саме під них громади здатні виділити і певний фінансовий ресурс для реалізації виховного процесу.

Приклад Славутської громади цікавий системним підходом до розвитку Всеукраїнської військово-патріотичної дитячо-юнацької гри «Сокіл» («Джура»). Майже 99 % витрат (планований обсяг на 2022-2025 рр. – 656,2 тис. грн) програми НПВ закладені на цієї моделі патріотичного виховання в навчальних закладах міста. Статей витрат було дві. Перша з них - покращення матеріально-технічної бази шкільних куренів у напрямку розвитку Дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), тобто системні інвестиції в життєздатність та дієвість виховного процесу в рамках шкільних куренів. На це планувалося витратити 330,4 тис. грн, тобто більше половини коштів [24].

Дещо менше (запланована сума – 315,8 тис. грн) закладалося на проведення таборувань в рамках гри «Сокіл» («Джура») – організацію повноцінного таборування в рамках I етапу гри за усіма вимогами Положення гри та організацію додаткових таборувань протягом навчального року. І ці інвестиції приносять результат – виховні частини гри представлені в усіх закладах загальної середньої освіти громади. В травні 2024 року у громаді відбувся міський етап гри, де взяли участь 11 роїв (команд) з кожного із закладів освіти Славутської громади, охопивши 88 осіб [39].

Важливий також приклад іншої громади – Хмельницької. Обласному центру, великому місту з розвиненою мережею установ місцевого, обласного чи всеукраїнського рівня. В Хмельницькому наприкінці 2021 року була

прийнята ціла низка комплексних програм, які наскрізно поєднані системою фінансування та проблематикою. Мова йде про такі програми: профільна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді і додатково програма розвитку освіти на 2022-2026 рр., а також програма розвитку і функціонування української мови на 2022-2030 роки.

Базовою в цій системі була програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 рр.. Для нас вона важлива тим, що це найбільша з подібних місцевих програм у Хмельницькій області. Вона складається з 66 завдань роботи за 5 стратегічними напрямками. Обласний центр може собі дозволити і значне фінансування – сукупний запланований обсяг фінансування на 5 років передбачав виділення з міського бюджету 8730,0 тис. грн, тобто понад 1,5 млн на рік. Важливо, що більшість напрямків не передбачають жодного фінансування з бюджету в межах програми, а покриваються за рахунок поточних витрат установ або з інших не заборонених законодавством джерел [26].

Залучення настільки великого ресурсу дозволяє місту фінансувати такі унікальні позиції, як розроблення та апробація освітнього курсу за вибором «Хмельницькознавство» чи проведення вже традиційного міського літературного фестивалю-конкурсу «Слово Нації». Теж саме стосується наприклад фінансової підтримки участі хмельничан у Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних заходах, що мало б суттєво спростити участь учнівської молоді з Хмельницького у подібних заходах [26].

Попри це, абсолютна більшість позицій програм проходять без фінансування. Та і не завжди лише великі кошти є перепорою для реалізації ефективного національно-патріотичного виховання. У цій частині розглянемо ситуацію зі згаданою вище Всеукраїнською дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») в громаді. Програмою НПВ закладено 575 тис. грн на організацію та проведення I міського етапу гри та участь команди переможця в обласному етапі. Але й цих коштів громаді не вистачає. Так, в 2023

році на організацію міського етапу гри було витрачено 156,7 тис. грн., тобто понад чверть (а саме 27,25%) від усієї закладеної на 5 років суми коштів. У грі взяли участь 17 роїв (136 юнаків та дівчат) від закладів загальної середньої освіти громади [8].

Це ледве третина від усіх навчальних закладів загальної середньої освіти, розташованих у громаді, оскільки частина шкіл виставляли команди і в середній, і в старшій вікових категоріях. Розширення представництва роїв на міському етапі до того рівня, коли з кожного закладу середньої освіти на теперішньому етапі не вбачається можливим. По-перше, це неухильно призведе до суттєвого збільшення фінансових витрат на організацію. А по-друге, зіткнеться з браком ресурсу для ведення системної виховної праці в школах. На відміну від Славути, у Хмельницькому відсутні інвестиції в розвиток виховних частин у школах та їх матеріально-ресурсне забезпечення, що суттєво обмежує чисельне охоплення більшої кількості учнів таким форматом виховної роботи в школах.

Варто зауважити, що в Хмельницькому діє не одна програма, яка розвиває напрямок НПВ в громаді. Окремої уваги у контексті нашої роботи заслуговують програми національно-патріотичного виховання мешканців Хмельницької міської територіальної громади на 2021-2022 та 2023-2024 роки. Ініціатором їхнього створення виступила Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Наявність в місті такого потужного закладу вищої освіти військового спрямування мало б стати одним з наріжних елементів системи військово-патріотичного та національно-патріотичного виховання.

Перше, на що звертається увага – незвичайно велика кількість планованих витрат. В фінансовий кошторис цієї програми на 2021-2022 рр. закладені величезні фінансові запити, загальною сумою 8 598 406 грн. [22]. За ці кошти академія планувала реалізувати основне завдання - вдосконалити навчально-матеріальну базу в Національній академії. Власне, так можна стверджувати, оскільки в графі фінансування на проведення заходів для учнівської молоді та

мешканців громади зазначається «Не потребує фінансування з бюджету Хмельницької міської територіальної громади».

Кожен пункт витрат супроводжувався мотивацією задоволення потреб Хмельницької міської територіальної громади у національно-патріотичному вихованні молоді та її підготовки до виконання військового обов'язку. Інколи це виглядає не зовсім логічним, наприклад пункт про “Облаштування скверу пам’яті героїв російсько-української війни на території Національної академії який зможуть відвідувати в денний час доби мешканці Хмельницької міської територіальної громади” [22] Як цивільні мешканці громади зможуть відвідувати сквер на території режимного об’єкту – залишаємо відкритим. Наостанок зауважимо, що попри зміну характеру бойових дій, запиту на 2023-2024 рр. суттєво зросли і складала вже 17 млн. 210 тис. грн. [22]

Фактичні ж фінансові асигнування були суттєво меншими. У відкритому доступі міститься інформація про стан виконання Програми військово-патріотичного виховання мешканців міста Хмельницького на 2021-2022 роки за 2021 рік академії було виділено 650 тис. грн - 350 тис. грн для завершення реконструкції спортивного майданчику та 300 тис грн для облаштування скверу пам’яті героїв російсько-української війни на території академії [8].

Тим не менш, ця програма й далі виступає донором для розвитку Академії. І закладені в ній суми не були граничними. Вже 30 травня 2023 року виконавчий комітет міської ради пропонує додати 5 млн грн, 8 грудня – ще додати 8 млн 300 тис. грн. В 2024 році тенденція продовжилася – рішенням від 22 лютого до програми додали додаткові 4 млн 20 тис. грн. [20]. Це рішення містить розшифрування запитуваних коштів – 4 млн грн йшло на реконструкцію та модернізацію приміщень академії та Військового ліцею ДПСУ, який в 2022 році був релокований з Сум до Хмельницького. І лише 20 тисяч – на виготовлення презентаційного обладнання, більш фактичні витрати на роботу зі школярами [28]. Попри все, далеко не всі подібні пропозиції були винесені в публічну площину. Це помітно із загального зростання фінансування

між ухваленою в програмі сумою та пропозиціями 22 лютого – у грошовому вимірі сума змінилася з 17 млн 210 тис. грн до 47 млн 870 тис. грн.

Таким чином, локальний досвід громад надзвичайно важливий для розуміння ролі ОМС в розвитку національно-патріотичного виховання. Досвід двох впливових громад цікавий своїми особливостями. В контексті Славути важливим є системний підхід до розвитку гри «Сокіл» («Джура»), Хмельницького - системний та міжпрограмний підхід, якому вдалося уникнути дублювання повноважень та об'єднати структурні підрозділи міської ради для їх ефективного досягнення. Дуже часто виклики носять глобальний характер і їх важко вирішити суто фінансовою складовою, яка до того ж є вкрай обмеженою. Це особливо гостро для менших міст, бюджети яких суттєво менші за бюджет обласного центру. Налагодження дієвої системи НПВ потребує адекватного фінансування, підкріпленого ефективним врядуванням та сталими інвестиціями в процеси тривалої активності (як-то гра «Сокіл» («Джура»)), але й готові підтримати ситуативні проєкти та ініціативи.

Отже, національно-патріотичне виховання актуальне для зміцнення єдності та української загальнонаціональної ідентичності, формування почуття патріотизму і громадянської позиції. Основним інститутом, що забезпечує процес національно-патріотичного виховання є держава, але важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування, представники громадських організацій, волонтери, учасники бойових дій. В умовах російської збройної агресії національно-патріотичне виховання потребує ще більшої уваги і нових методів роботи з молоддю, а також розвитку матеріально-технічного забезпечення,

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження законодавчо-нормативної бази, наукової літератури, статистичних джерел і матеріалів засобів масової інформації проаналізовано роль органів місцевого самоврядування в контексті національно-патріотичного виховання молоді на Хмельниччині і отримані результати дають можливість зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано концептуальні підходи до дослідження процесу національно-патріотичного виховання. В роботі висвітлено той значний поступ, що стався в сфері НПВ після 2014 року. Підкреслено, що значною мірою засадничі концептуальні підходи знайшли своє відображення в законодавчій базі з цієї теми. В першу чергу, мова йде про Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Важливо також зауважити, що ціннісний підхід процесу і його наповнення тісно пов'язані з засадничими ідеями, закладеними в керівних документах Європейського союзу.
2. В рамках дослідження вдалося здійснити комплексний огляд джерельної бази дослідження і законодавства у цій сфері. Що стосується останньої, то було проаналізовано всі основні нормативно-правові акти в сфері НПВ. Особливий фокус було здійснено на аналізі змін 2014-2024 років, коли влада, що очолила країну після Революції Гідності, підняла питання патріотичного виховання на порядку денному та сприяла його теоретичній розробці та законодавчому оформленню. Аналіз джерельної бази важливий аналізом ідейного змісту питання від початку 20 століття та залучення фундаментальних ідей зі спадку різних українських інтелектуалів, як-от В'ячеслава Липинського та інших. Важливим було долучення новітніх наукових досліджень, які описують контекст НПВ в часи незалежності України.
3. В роботі було висвітлено процес та результати становлення і розвитку національно-патріотичного виховання в незалежній Україні. Активне залучення соціологічних матеріалів дозволило підсвітити ключові виклики та проблемні моменти. Як показано в роботі, саме війна на думку багатьох

експертів та громадян стала тим вирішальним моментом і поштовхом до змін в самоідентифікації громадян. Ментальні та політичні зсуви, близьке переживання подій війни та втрат внаслідок бойових дій зумовили переосмислення витоків своєї української ідентичності та розуміння своєї ролі в державі. Аналітичні висновки засвідчують потребу в національно-патріотичному вихованні як одному з елементів національної безпеки, який значною мірою залишається поза увагою влади. І втілення на практиці важливо організовувати відповідно до тих запитів та зацікавлень молоді та інших залучених осіб, які дозволять досягнути найбільш ефективного результату, а не лише взорувати на застарілі практики чи усталені форми роботи.

4. Надзвичайно цінними в роботі є частина, де на основі відкритих джерел було здійснено огляд діяльності російської окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях України. Та тема, яку мало піднімають в публічній площині - як російська влада намагається своїми активними діями змінити ідентичність мільйонів українців, в роботі знаходить своє місце. Ворожа активність в цій сфері надзвичайно велика - на фоні падіння рівня життя росіяни намагаються системно впливати на тамтешню молодь - через зміну освітньої моделі, формування структурної мережі з різних організацій, клубів та установ, які намагаються ідеологічно вплинути на погляди молоді та мілітаризувати її, маючи намір в майбутньому використати її проти України.

5. В дослідженні було розкрито та проаналізовано інституційні можливості та механізми органів місцевого самоврядування залучення до процесу національно-патріотичного виховання; дійшли до висновку, що на місцях ОМС та їх виконавчі органи мають безпосереднє відношення майже до всіх сфер, які охоплює НПВ та відіграють ключову роль в процесі його розвитку. Але найголовнішу роль відіграють не органи, а посадові особи місцевого самоврядування. Розвиток НПВ, так само як і розвиток подій в країні, часто залежить від їх рішень (буває суб'єктивних), рівня їх патріотизму, вмотивованості та професіоналізму, оскільки в їх руках є всі важелі – можливості, механізми, інструменти тощо. Активна роль ОМС дозволяє

створювати умови для формування сильної національної свідомості, що є важливим фактором у забезпеченні стабільності та процвітання України, утвердження української національної ідентичності.

6. Під час дослідження було здійснено порівняльний аналіз регіональних програм з національно-патріотичного виховання дітей та молоді у Хмельницькій області за 2018-2021 та 2022-2025 роки. Встановлено, що цей стратегічний програмний документ на 2022-2025 рр. мав стати значним кроком вперед порівняно з попередньою програмою. Та як було проілюстровано в роботі - цього не сталося через низку початково закладених у ньому суперечливих моментів, які не виправдали себе в умовах повномасштабної фази війни, інших системних та фінансових викликів. Ці непропрацьовані виклики, як наприклад чіткі і конкретні заходи, навряд чи спрацювали б і в мирний час. Також було проаналізовано обласну цільову програму розвитку військово-патріотичного виховання та підтримки предмета «Захист України» на 2023-2024. Встановлено, що попри величезну заплановану суму витрат на матеріальне оснащення, не передбачено жодних коштів на вирішення такої проблеми, як якісна та компетентна навчальної програми для викладачів предмету «Захист України». Цей приклад ілюструє одну з найбільших хиб підходу - брак уваги до людей, здатних реалізувати державну політику чи регіональну програму. Брак або й відсутність людей з необхідним рівнем знань та вмотивованістю до активної роботи є великою перешкодою у цьому процесі.

8. Узагальнено успішні приклади локального досвіду з розвитку національно-патріотичного виховання на прикладах Хмельницької і Славутської громад. На сучасному етапі встановлено, що локальний досвід громад надзвичайно важливий для розуміння ролі ОМС в розвитку національно-патріотичного виховання. В контексті Славути важливим є фокусування на окремих напрямках, і як наслідок - більш системний підхід до розвитку Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Для Хмельницького можна вважати характерним спробу надструктурного та міжпрограмного підходу до організації в межах окремої громади

самодостатньої системи патріотичного виховання. І хоч про високу успішність практичної реалізації ідеї говорити не варто, чимало з тих задумок вплинули на подальші кроки в сфері НПВ. Завдяки обраному в громаді підходу вдалося частково зменшити дублювання повноважень та закласти основи для об'єднання зусиль структурних підрозділів міської ради для ефективного досягнення поставлених завдань.

Таким чином, в межах роботи вдалося розглянути ключові проблемні питання у сфері патріотичного виховання на Хмельниччині та окреслити роль органів місцевого самоврядування у цих процесах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Законодавчі та нормативно-правові акти

1. Закон України. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні. URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/go/317-19>.
2. Закон України. Про Збройні Сили України. URL.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1934-12/print1443616654123316>
3. Закон України. Про місцеве самоврядування в Україні. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України. Про оборону України. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/print144316199603064611>
5. Закон України. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. № 2834-IX від 13.12.2022. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
6. Закон України. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
7. Закон України. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 рр. URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/go/315-19>.
8. Інформація щодо стану виконання «Програми розвитку освіти Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 роки за 2023 рік.» URL.: https://www.khm.gov.ua/sites/default/files/CityProgramms/informaciya_pro_vykonannya_programy_za_2023_rik1.pdf.
9. Конституція України, ст.143 ч.2 прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, схвалена Указом Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948. URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/948/2002/print1390327040845824>.
11. Молодіжна рада V скликання. URL.: <https://molod-sport.khm.gov.ua/%d0%bc%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b4%d1%96%d0%b6%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%b0%d0%b4%d0%b0-v-%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f/>
12. Наказ голови Хмельницької ОВА «Про внесення змін до обласної цільової програми національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки» №91/2023-н від 14.04.2023 року

13. Наказ голови Хмельницької ОВА «Про затвердження обласної цільової програми розвитку військово-патріотичного виховання та підтримки предмета «Захист України» на 2023-2024 роки» №85/2023-н від 05.04.2023 року
14. Наказ голови Хмельницької ОВА «Про затвердження обласної цільової програми розвитку військово-патріотичного виховання та підтримки предмета Захист України» на 2023-2024 роки» №85/2023-н від 05.04.2023 року.
15. Наказ МОН України №1110 від 16.10.2018. URL.: <https://drive.google.com/file/d/1NsYXUzx4VU-Yk7K9Z4snWQ6LhxKUSl6/view>
16. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання на 2018 – 2021 роки. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/dodatok-Programa.docx>
17. План роботи громадської ради при Хмельницькій ОДА на 2024 рік. – Сайт Хмельницької ОВА. URL.: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-2024-1.pdf>.
18. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 999 - Постанова КМУ від 9 грудня 2021 р. № 1295. Ел. ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-2021-%D0%BF#Text>.
19. Про внесення змін до рішення позачергової двадцять четвертої сесії міської ради від 10.02.2023 року №4 «Про затвердження «Програми національно-патріотичного виховання мешканців Хмельницької міської територіальної громади на 2023-2024 роки» від 30.05.2023 року. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-vnesennya-zmin-do-rishennya-pozachergovoyi-dvadcyat-chetvertoyi-sesiyi-miskoyi-rady-vid>
20. Про внесення на розгляд сесії міської ради пропозиції про внесення змін до рішення позачергової двадцять четвертої сесії міської ради від 10.02.2023 року № 4 «Про затвердження «Програми національно – патріотичного виховання мешканців Хмельницької міської територіальної громади на 2023-2024 роки» від 08.12.2023 року. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-vnesennya-na-rozglyad-sesiyi-miskoyi-rady-propozyciyi-pro-vnesennya-zmin-do-155>
21. Про затвердження плану дій щодо реалізації «Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки». Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932
22. Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 роки. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-programy-nacionalno-patriotychnogo-vyhovannya-ditey-ta-molodi-0>
23. Програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Хмельницької міської територіальної громади на 2022-2026 роки. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-programy-nacionalno-patriotychnogo-vyhovannya-ditey-ta-molodi-0>

24. Програма національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді Славутської міської територіальної громади на 2022–2025 роки. URL: <https://solution.sl.gov.ua/file/session/20211202101106000000.DOC>
25. Програма національно-патріотичного виховання мешканців Хмельницької міської територіальної громади на 2021-2022 роки. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-programy-nacionalno-patriotychnogo-vyhovannya-meshkanciv-hmelnyckoyi-0>
26. Програма національно-патріотичного виховання мешканців Хмельницької міської територіальної громади на 2023-2024 роки. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-programy-nacionalno-patriotychnogo-vyhovannya-meshkanciv-hmelnyckoyi-2>
27. Протокол №3 засідання Молодіжної ради при Хмельницькій ОДА обласній державній адміністрації. URL.: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB-%E2%84%963.pdf>
28. Рішення виконавчого комітету Хмельницької міської ради від 22.02.2024 року № 230 "Про внесення на розгляд сесії міської ради пропозиції про внесення змін до рішення позачергової двадцять четвертої сесії міської ради від 10.02.2023 року № 4 «Про затвердження «Програми національно – патріотичного виховання мешканців Хмельницької громади». URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/vid-22022024-roku-no-230-pro-vmesenennya-na-rozglyad-sesiyi-miskoyi-rady-propozyciyi-pro>
29. Рішення шостої сесії (15 вересня 2021 року) URL.: <https://km-oblrada.gov.ua/rishennya-shostoyi-sesiyi-15-veresnya-2021-roku/>
30. Розпорядження голови Хмельницької ОДА «Про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при обласній державній адміністрації «№188-2017-р від 16.03.2017. URL.: https://www.adm-km.gov.ua/doc/directions/2017/03/188r_160317.pdf.
31. Розпорядженням голови Хмельницької ОВА «Про утворення координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» №187/2024 – р від 12.03.2024. URL.: https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/187_2024-%D1%80.pdf
32. Склад постійних комісій Хмельницької обласної ради восьмого скликання. Сайт ХОР. URL.: <https://km-oblrada.gov.ua/postiyni-komisii-oblasnoi-radi-vii-vosm/>
33. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 1322 від 15.12.2023 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>
34. Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації» - Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (в

- редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р. № 353) <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/996-2010-%D0%BF/para173#n173>
35. Типове положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації. Постанова Кабінету Міністрів України № 999 від 07.12.2016. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2016-%D0%BF#Text>.
 36. Типове положення про координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування»- Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. N 364. URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp230364?an=53>
 37. Типове положення про молодіжну раду місцевого рівня. Постанова КМУ від 18.12.2018 р. № 1198. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>
 38. Типове положення про молодіжну раду регіонального рівня. Постанова КМУ від 18.12.2018 р. № 1198. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>.
 39. У Славутській громаді відбувся міський етап Всеукраїнської військово-патріотичної дитячо-юнацької гри «Сокира» («Джура»): День перший. URL: <https://slavuta-mvk.gov.ua/archives/51286>
 40. Указ Президента України №212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.
 41. Указ Президента України №272/2009 «Про проведення Всеукраїнської молодіжної акції «Пам'ятати. Відродити. Зберегти» URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/272/2009>.
 42. Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України». URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/871/2014/print1386600936775911>.
 43. Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи». URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872/2014/print1386600936775911>.
 44. Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України» URL.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806/2014/print1390327040845824>.
 45. Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>.
 46. Указ Президента України від 4 вересня 2024 року № 608/2024 «Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024#n4>

- 47.Хартія основних прав Європейського Союзу. Урочиста прокламація. URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.
- 48.Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки, затверджена рішенням Хмельницької обласної ради №48-7/2021 від 27 грудня 2021 року. URL: http://osvita.adm-km.gov.ua/doc/program_bychovanya.pdf
- 49.Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки, затверджена рішенням Хмельницької обласної ради №48-7/2021 від 27 грудня 2021 року. URL: http://osvita.adm-km.gov.ua/doc/program_bychovanya.pdf.

Наукові монографії, статті та публікації у ЗМІ

- 50.Ваколя З., Лисенко С., Костюшко Г. Формування морально-патріотичного виховання молоді в умовах війни. URL.: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/57368/1/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9C%D0%9E%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%90%D0%A2%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%92%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9C%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%86.pdf>.
- 51.Визначилися усі переможці всеукраїнського конкурсу «Золотий фліпчарт». Сайт освітньо-аналітичного центру розвитку громад. URL.: <https://activitycenter.org.ua/novyny/vyznachylysia-usi-peremozhtsi-vseukrainskoho-konkursu-zolotyj-flipchart/>
- 52.Відбувся II (обласний) етап військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») для молодшої вікової групи. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/vidbuvsya-ii-oblasnyj-etap-vijskovo-patriotichnoyi-gry-sokil-dzhura-dlya-molodshoyi-vikovoyi-grupy/>
- 53.Джус О.В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби переосмислення. URL.: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/10_2016/15.pdf
- 54.Для молоді українцями є ті, хто дотримуються українських традицій, сплачують податки, служать чи будуть служити в ЗСУ: результати опитування. URL.: <https://www.prostir.ua/?news=dlya-molodi-ukrajintsyamy-je-ti-hto-dotrymuyutsya-ukrajinskyh-tradytsij-splachuyut-podatky-sluzhat-chy-budut-sluzhyty-v-zsu-rezultaty-opytuvannya>
- 55.Жаровська О.П. Сучасні підходи до формування патріотизму у студентської молоді / О.П. Жаровська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Випуск 40 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – 392с. – С.107–111.

- 56.Жаровська О.П. Ціннісно-орієнтаційна складова патріотичного виховання студентів педагогічного університету. / О.П.Жаровська // International Scientific Journal EURO-AMERICAN SCIENTIFIC COOPERATION: research articles / 19 Responsible editors: Tonkyh S., Pryhodk
- 57.Жулковський В. В. Виховна діяльність українських студентських організацій західної української діаспори в другій половині XX – на початку XXI століття. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі: зб. 17 наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 58–59. С. 9–17. 7
- 58.Жулковський В. В. Місце та роль виховника у національно-патріотичному вихованні молоді в західній українській діаспорі (друга половина XX – початок XXI століття). Наукові записки: зб. наук. праць [Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ІДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 167. С. 187–191.
- 59.Жулковський В. В. Національне виховання молоді, його мета, завдання та основні напрями. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2017. № 50. С. 26–30.
- 60.Жулковський В. Роль молодіжної скаутської організації «Пласт» у національно-патріотичному вихованні підростаючих поколінь. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні науки. Хмельницький: НАДПСУ, 2016. № 3 (5). С. 62–69.
- 61.Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. URL.: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/810Zashkilniak.pdf>
- 62.Іванова А. Російська імперія та українська ідентичність. Дзеркало тижня. 16 червня 2024 р. URL.: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/rosijska-imperija-ta-ukrajinska-identichnist.html>
- 63.Ігнатович О.Г. Сучасний дискурс патріотичного виховання: традиції та інновації URL.: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/459/ignatovich.pdf?sequence=1>
- 64.Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.) URL.: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>
- 65.Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.) URL.: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
- 66.Ідентичність: як зрозуміти, що я – українець?Радіо Свобода. Донбас реалії. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-natsia/31951984.html>

67. Інформація про стан виконання Програми військово-патріотичного виховання мешканців міста Хмельницького на 2021-2022 роки за 2021 рік. URL.: https://www.khm.gov.ua/sites/default/files/CityProgramms/programa_no3_patriotychne_vyhovannya_za_2021_rik.pdf
68. Кабачинська С. Нескорені: [спогади К. Матвіюка про відбування покарання в колонії з В. Стусом] Дзеркало тижня. 2018. 20-26 січ. С.10. URL.: https://zn.ua/ukr/personalities/neskoreni-266606_.html
69. Кацімон О. У Росії запустили курс для «переформування ідентичності» дітей з України URL.: <https://detector.media/infospace/article/235396/2024-11-30-u-rosii-zapustily-kurs-dlya-pereformuvannya-identychnosti-ditey-z-ukrainy/>
70. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм. (Лист до Б. Шемета, писаний у Райхенау, Австрія) (12 грудня 1925 р.) URL.: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1925\(12\)12.lypynskyi.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1925(12)12.lypynskyi.php)
71. Марковець В. М. Технології впливу державної політики на процес формування патріотичного виховання молоді: URL.: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/12019?locale=en>
72. Найда І. Громадянське суспільство та державна влада в контексті концепції національно-патріотичного виховання. URL.: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/325>
73. Нікітін О. Шаную воїнів, біжу за Героїв України: у Хмельницькому вшанували пам'ять Героїв України (ФОТО). Газета «Є». URL.: [https://ye.ua/sypilstvo/70848_Shanuyi_voyiniv_bizhu_za_Geroyiv_Ukrayini_u_Hmelnickomu_vshanuvai_pam_yat_Geroyiv_Ukrayini_\(FOTO\).html](https://ye.ua/sypilstvo/70848_Shanuyi_voyiniv_bizhu_za_Geroyiv_Ukrayini_u_Hmelnickomu_vshanuvai_pam_yat_Geroyiv_Ukrayini_(FOTO).html).
74. Пашкова О.О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991–2019). 20.02.22 – військова історія Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Київ. 2021. 32 с.
75. Пашкова О.О. Вітчизняна воєнно-історична періодика у військово-патріотичному вихованні курсантів ВВНЗ / О. О. Пашкова. Воєнно-історичний вісник: зб. наук. праць Національного університету оборони України. 2019. Вип. 2 (32). С. 19–37..
76. Пашкова О.О. Заходи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України у контексті військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ (2017–2019) / О. О. Пашкова, В. А. Бідний. Воєнно-історичний вісник: зб. наук. праць Національного університету оборони України. 2019. Вип. 4 (34). С. 159–171.
77. Пашкова О.О. Роль і місце історичної свідомості у процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України / О. О. Пашкова, Ю. В. Каменюк. Військово-науковий вісник : зб. наук. праць Національної академії сухопутних військ. 2020. Вип. 2 (34). С. 42–51. 5.
78. Пашкова О.О. Удосконалення системи військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ в умовах збройної агресії проти України / О.

- О. Пашкова. Воєнно-історичний вісник: зб. наук. праць Національного університету оборони України. 2019. Вип. 3 (33). С. 38–53.
79. Петровський, П. М. Публічно-управлінський формат сучасної боротьба за українську ідентичність. URL.: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/109>.
80. Пірен М. Кармалюк, С. Соціоуправлінська складова патріотичного виховання молоді в контексті розбудови української держави URL.: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/221>
81. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/4_Polishchuk.pdf
82. Портніков В. Війна ідентичностей h URL.: <https://www.meridiancz.com/blog/portnikov/>
83. Росіяни насамперед руйнують нашу ідентичність. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3932680-op-rosiani-nasampered-rujnuut-nasu-nacionalnu-identichnist.html#:~:text=%D0%9E%D0%9F%3A%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8F%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D1%80%D1%83%D0%B9%D0%BD%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%88%D1%83%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
84. Русіна С., Береза А. «Связанные одним миром»: як росія проникла в дозвілля дітей на Хмельниччині. URL.: <https://zhar.org.ua/svyazannye-odnym-mirom-yak-rosiya-pronykla-v-dozvillya-ditej-na-hmelnichchyni/>
85. Сайт молодіжних центрів України. URL.: <https://youthcenters.mms.gov.ua/?tab=centers>
86. Серьогін С. М., Липовська Н. А. Громадівська активність як ресурс розвитку спроможності об'єднаних територіальних громад .Видавництво: Грані. 2019. С. 24-32.
87. Славкова О., Фігурна М. Державна політика в сфері патріотичного виховання. Науковий погляд: економіка та управління. №2 (78). 2022. URL.: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5044>
88. Уроки «православ'я» і «патріотичного виховання». Як РФ «зомбує» дітей в окупації URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukrayinski-dity-okupatsiya-peretvoryuyut-na-rosiyan/32521512.html>
89. Федоренко О.М. Педагогічні умови формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів. Автореф. дисерт. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2021.

- 90.Фенко, М., Мацюк З. Рідномовність у контексті національно-патріотичного становлення сучасного українця (на основі педагогічної концепції І.Огієнка). Жулковський В. Еволюція тенденцій національно-патріотичного виховання в молодіжних організаціях західної української діаспори другої половини XX- початку XXI ст.
- 91.Як Росія зомбує українських дітей на ТОТ і чим це загрожує у майбутньому URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukrayinski-dity-okupatsiya-peretvoryuyut-na-rosiyan/32521512.html>

Додатки

Додаток 1

Наказ Управління молоді, фізичної культури та спорту Хмельницької ОДА
«Про робочу групу з визначення кандидатур до складу Координаційної ради з
питань утвердження Української національної та громадянської ідентичності
при ОВА»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ МОЛОДІ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

НАКАЗ

м. Хмельницький

05.02.2024

№ 44-09

Про робочу групу з визначення
кандидатур до складу Координаційної
ради з питань утвердження Української
національної та громадянської
ідентичності при обласній військовій
адміністрації

Відповідно до пункту 9 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 року № 364 «Про затвердження Типового Положення про координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування»:

НАКАЗУЮ:

1. Утворити робочу групу з визначення кандидатур до складу Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при обласній військовій адміністрації як консультативно-дорадчий орган при управлінні молоді, фізичної культури і спорту Хмельницької обласної військової адміністрації.
2. Затвердити склад робочої групи з визначення кандидатур до складу Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при обласній військовій адміністрації (додаток).

Додаток 2

Лист Департаменту освіти та науки Хмельницької ОДА про популяризацію фільму «Провідник Волох»

У К Р А І Н А

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Майдан Незалежності, 1, м. Хмельницький, 29005,

тел./факс (0382) 79-51-36, E-mail: 39091603@mail.gov.ua, Web: <http://osvita.adm-km.gov.ua>,
код ЄДРПОУ 44243885

Керівникам структурних підрозділів
з питань освіти органів місцевого
самоврядування

Керівникам закладів загальної середньої
освіти обласної комунальної власності
(за списком)

Керівникам закладів професійної
(професійно-технічної), фахової
передвищої та вищої освіти

Керівникам обласних центрів позашкільної
освіти

Департамент освіти та науки облвійськадміністрації інформує, що у жовтні 2023 року відбувся прем'єрний показ документального фільму «Провідник «Волох» про діяльність УПА на Хмельниччині.

«Провідник «Волох» – це документальний фільм з ігровими елементами. У стрічці розповідається про керівника Дунаєвського надрайонного проводу УПА Петра Щербатого. У фільмі брали участь самодіяльні актори – жителі Дунаєвеччини, частина з яких є нащадками повстанців.

Зйомки відбувались на території Хмельниччини та Тернопільщини, де діяло підпілля УПА. У складову кінострічки увійшли документальні матеріали та ігрові сцени.

З метою популяризації документального фільму «Провідник «Волох» просимо вас розглянути можливість перегляду фільму закладами освіти, які вам підпорядковані.

ДОКУМЕНТ СЕД
Департамент освіти та науки Хмельницької ОДА

932-31/2024 від 26.03.2024

Підписувач ЛЕСЬКОВА СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

Сертифікат 248197DDFAB977E50400000079501C0101936904

Дійсний з 18.09.2023 14:21:27 по 17.09.2024 23:59:59

З питань організації групового перегляду фільму та зустрічі з авторами та учасниками зйомок звертатись за номером 380964399532 – Горбатюк Василь Іванович, т.в.о. директора Хмельницького обласного художнього музею.

Заступник директора –
начальник управління

Світлана ЛЕСЬКОВА

Жанна Матвійчук
(0382)764851

Додаток 3

План роботи Координаційної ради з питань української національної та громадянської ідентичності при Хмельницькій ОВА на 2024 рік

Додаток 1

ЗАТВЕРДЖЕНО

Протокол Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Хмельницькій обласній військовій адміністрації від 02.04.2024 № 1/2024

ПЛАН РОБОТИ

Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Хмельницькій обласній військовій адміністрації на 2024 рік

№ засідання	Термін	Порядок денний
Засідання № 1	Квітень 2024	- Про основні напрямки та організацію роботи координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Хмельницькій обласній військовій адміністрації у 2024 році. - Про обговорення та затвердження Плану роботи координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Хмельницькій обласній військовій адміністрації. - Особливості організації та проведення обласного етапу Всеукраїнської дитячої юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), школа ройових та курінних, рейд-похід.
Засідання № 2	Червень 2024	- Виїзне засідання координаційної ради з метою вивчення патріотичної спадщини Хмельницької області та моніторингу проведення заходів національно-патріотичного виховання. - Різне
Засідання № 3	Жовтень 2024	- Про утвердження української мови як основи формування української ідентичності. - Різне.
Засідання № 4	Грудень 2024	- Виїзне засідання координаційної ради з метою підбиття виконання заходів з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності протягом 2024 року. - Про розробку плану заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності на 2025 рік. - Різне.

Додаток 4

Звернення трудового колективу ХОЦКУМ до міністра освіти і науки України
Сергія Шкарлета (3 арк.)

10.09.2021 № 3

Міністру освіти і науки України
Сергію ШКАРЛЕТУ

ЗВЕРНЕННЯ

трудового колективу Хмельницького обласного центру туризму і
краєзнавства учнівської молоді

Звертаються до Вас працівники Хмельницького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (ХОЦКУМ).

Сьогодні ми стурбовані долею нашого закладу позашкільної освіти, який майже 75 років є центром розвитку національно-патріотичного виховання, дитячо-юнацького і молодіжного спортивного туризму, краєзнавчої роботи в області. Вчергове стоїть питання про зміну адреси закладу, а також про його існування взагалі.

В травні 2021 року на позачерговому засіданні постійної комісії Хмельницької обласної ради з питань охорони здоров'я, соціальної політики, освіти, науки, культури, релігії, молоді та спорту (протокол №7 від 19.05.2021) було вирішено рекомендувати Хмельницькій обласній держадміністрації підготувати та винести на розгляд обласної ради проект рішення про реорганізацію Хмельницького обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (ХОЕНЦУМ) шляхом приєднання до ХОЦКУМ. На засідання комісії не було запрошено ні керівників, ні представників колективів вищезазначених закладів, які могли б аргументувати недоцільність такого рішення.

Це рішення

- порушує статтю 53 Конституції України;
- не відповідає нормам Закону України "Про позашкільну освіту" (ч. II, ст. 9);
- суперечить пункту 572 Плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 №276, позбавляючи учнівську молодь у забезпеченні рівноцінного доступу до профільної освіти та виховання.
- суперечить і Цільовій комплексній програмі розвитку освіти Хмельницької області на 2021-2025 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 24 вересня 2020 року № 39-34/2020 (Розділ IV, п.1).

Підтримуємо позицію МОН України (лист від 07.05.2021 № 1/9 – 237 «Про забезпечення прав дітей на позашкільну освіту в умовах децентралізації») та вважаємо недоцільним та нераціональним злиття двох різнопрофільних обласних позашкільних закладів системи освіти області.

Як показує практика, об'єднання різних профільних закладів не призводять до суттєвої економії коштів. Моніторинг діяльності таких об'єднаних закладів позашкільної освіти в Хмельницькій області та по Україні свідчить про відсутність **рівноцінного** розвитку усіх напрямків або

повний занепад окремих з них. В той самий час, висока результативність участі здобувачів закладів освіти Хмельницької області у Всеукраїнських масових заходах, що організовує МОН України (в т.ч. за військово-патріотичним, туристсько-краєзнавчим, туристсько-спортивним напрямами, що складає майже 40% від загальної кількості заходів за основними напрямами позашкільної освіти; з діяльністю закладу можна ознайомитися за посиланнями: <https://www.facebook.com/KHOTSTKUM>, <https://otstkum.km.ua/>) вимагає **спеціалізованої вузькопрофільної підготовки**. В свою чергу, це потребує потужного профільного кадрового забезпечення закладів позашкільної освіти, постійного підвищення кваліфікації педагогів, відповідно до специфіки роботи та вимог часу, розвитку їх професійної компетентності.

На сьогоднішній день наш профільний заклад об'єднує декілька потужних напрямків роботи – військово-патріотичний, туристсько-краєзнавчий, туристсько-спортивний – кожен з яких сприяє вихованню патріота України, тому вважаємо, що кращим варіантом є реорганізація закладу в **центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства**. Національно-патріотичне виховання та підготовка кадрів, готових як морально так і фізично стати на захист незалежності держави в умовах російсько-української війни, що триває понад 7 років, є пріоритетним напрямком державної політики. Тим самим буде виконано пункт п. 32 Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки (Постанова КМУ від 09.10.2020 № 932) і виконано розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1233-р «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року», де зокрема, в розділі «Шляхи та способи розв'язання проблеми, строк виконання Програми» зазначається про «сприяння створенню центрів національно-патріотичного виховання на базі діючої мережі закладів, у тому числі шляхом їх реорганізації, перепрофілювання тощо з урахуванням потреб та фінансових можливостей регіонів».

Колектив ХОЦКУМ звертався до голови Хмельницької обласної ради Віолети Лабазюк, голови та членів комісії Хмельницької обласної ради з питань охорони здоров'я, соціальної політики, освіти, науки, культури, релігії, молоді та спорту з листом обґрунтуванням недоцільності такого рішення, але відповіді не отримав. Натомість 15 вересня 2021 року питання про об'єднання закладів виноситься на позачергову сесію Хмельницької обласної ради.

Просимо Вас посприяти вирішенню питання щодо збереження позашкільного закладу – Хмельницького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, який є центром національно-патріотичного

3

виховання в області, та реорганізації його шляхом перейменування в Хмельницький обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді та підтримати думку трудового колективу щодо недоцільності об'єднання нашого закладу з еколого-натуралістичним центром.

З повагою, колектив ХОЦКУМ.

Члени трудового колективу:

Голова профспілкового комітету
Хмельницького обласного центру
туризму і краєзнавства учнівської молоді

29013, м. Хмельницький,
вул. Староміська, 2, тел. (0382) 70 33 17
ел. пошта: khotstkum@gmail.com

Сніжана ДОЛІНСЬКА

Додаток 5

Лист міністерства освіти і науки України до голови Хмельницької обласної ради щодо ліквідації ХОЕНЦУМ (2 арк.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м.Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E - mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Голові Хмельницької обласної ради
Віолеті ЛАБАЗЮК

Шановна Віолето Олександрівно!

Міністерство освіти і науки України стурбоване рішенням Хмельницької обласної ради від 15 вересня 2021 року про припинення діяльності юридичної особи Хмельницький обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (далі - ОЕНЦУМ) шляхом приєднання його до Хмельницького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

ОЕНЦУМ один з найкращих профільних закладів позашкільної освіти України, який існує з 1952 року і на рахунок педагогічного й дитячого колективу чимало досягнень в еколого-натуралістичній, навчально-методичній та науково-педагогічній діяльності. Щорічно 60 профільних гуртків закладу охоплюють навчанням понад 1000 дітей. На базі закладу успішно працює експериментальний майданчик Національної академії педагогічних наук України, який реалізував 4 науково-освітніх проекти, що стали педагогічним надбанням для всієї системи освіти. Заклад має одну з найкращих в Україні навчально-дослідну земельну ділянку площею 2,06 гектарів.

Міністерство освіти і науки, як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, вважає, що внаслідок рішення Хмельницької обласної ради буде порушено важливий сегмент у системі позашкільної освіти в країні, що забезпечує цілісність та наступність її функціонування. На сьогодні профільні заклади позашкільної освіти обласного підпорядкування діють як потужні інформаційно-методичні, організаційні, ресурсні центри з розвинутою структурою для дітей, батьків та педагогічних працівників регіону.

Як показала практика минулих років, об'єднання закладів з метою зменшення видатків на їх утримання, не приносять очікуваних фінансових і соціально-економічних результатів для регіону в цілому. Натомість, внаслідок подібних реорганізацій порушується право дітей на доступність до позашкільної освіти, відбувається скорочення робочих місць, втрата

кваліфікованих кадрів, передача приміщень та земельних ділянок для використання не за призначенням, що відповідно створює соціальну напругу в громадах і формує недовіру громадян до державної освітньої політики.

Крім того, дії Хмельницької обласної ради не узгоджуються із частиною 2 статті 9 Закону України «Про позашкільну освіту», якою визначено, що державна політика у сфері позашкільної освіти спрямована на збереження та розвиток комунальних позашкільних навчальних закладів без права їх перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття, передачі приміщень, обладнання, техніки в оренду і суперечать пункту 572 Плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 276, яким визначено забезпечення доступності позашкільної освіти як один із пріоритетів Уряду.

З метою забезпечення права дітей на позашкільну освіту просимо Вас спільно з депутатами обласної ради розглянути питання щодо призупинення виконання рішення Хмельницької обласної ради від 15 вересня 2021 № 61-6/2021 «Про припинення Хмельницького обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді шляхом приєднання» як таке, що порушує законодавство України про освіту.

Про прийняте рішення просимо повідомити Міністерство освіти і науки у встановлений законодавством строк.

З повагою

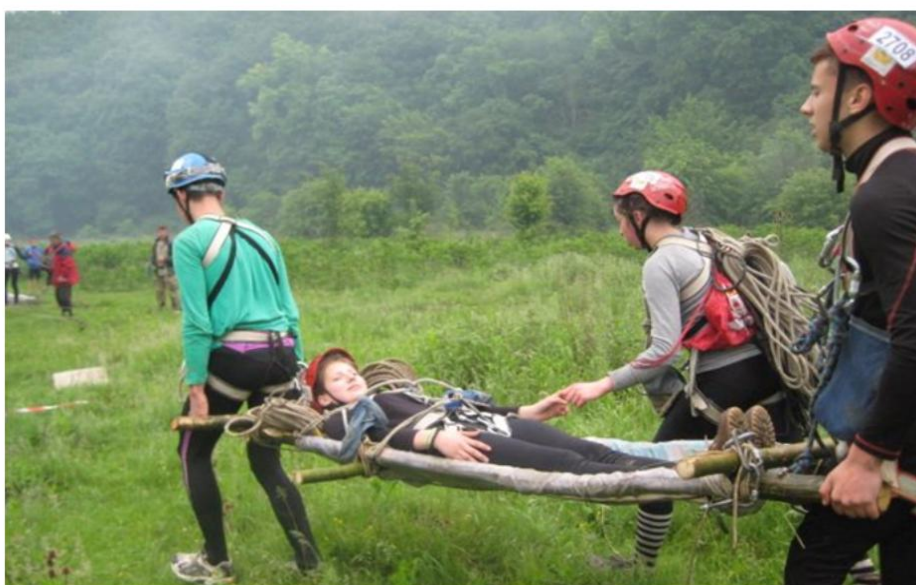
Т. в. о. Міністра

Віра РОГОВА

Додаток 6

Різновиди спортивного туризму на Хмельниччині

Додаток 7

Календарний план заходів щодо реалізації державної політики з питань національно-патріотичного виховання на 2024 рік (3 арк.)

ПОГОДЖУЮ

Заступник начальника
обласної військової адміністрації

ЮР'СВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник управління
молоді, фізичної культури і спорту
обласної військової адміністрації

Наталя ТОМУСЯК

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА 2024 РІК

ВІДДІЛ МОЛОДІ

УПРАВЛІННЯ МОЛОДІ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КПКВК 1113131 Здійснення заходів та реалізація проектів
на виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України»

№ з/п	Назва заходу	Законодавча підстава	Відповідальний за проведення заходу	Термін проведення заходу	Витрати грн.
Загальна сума витрат					291 063,00
Освітньо-виховні заходи					
1					200 734,00
1.1	Організація та проведення тренінгу для тренерів-вихователів із організації національно-патріотичних ігор та обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») «Школа виховників Джура»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	листопад-грудень	29 850,00
1.2	Організація та проведення обласного етапу Всеукраїнської дитячої юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), «Школа бойових та куриних, рейд-похід»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	червень	34 000,00
1.3	Організація та проведення обласного навчально-практичного вишколу спрямованого на збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту та територіальної цілісності України «Юний Патріот»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	липень-серпень	61 660,00
1.4.	Круглий стіл з підготіною громадськістю «Краснавиство Хмельниччини»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	жовтень	3 646,00
1.5.	Організація та проведення табору «Сила Нації»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	липень	40 750,00
1.6.	Патріотичний забіг в пам'ять про загиблих воїнів «Шаную воїнів, біжу за Героїв України»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	серпень	30 828,00
1.7.	Забезпечення організації та проведення заходів до визначених та пам'ятних дат, пов'язаних з історією боротьби за незалежність України, зокрема відзначення Дня пам'яті Героїв Крут	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	січень	0,00
		Культурологічні			76 370,00
2.1	змагання-похід «Мужність»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	вересень-жовтень	40 432,00
2.2	вишкіл провідників-таборів, пластовий табір	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	жовтень-листопад	27 693,00

2.3	робоче засідання координаційної ради з питань національно-патріотичного виховання при обласній адміністрації в ТТ області	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	липень	8 245,00
3		Інформаційно-просвітницькі			13 959,00
3.1	Проведення конкурсів письмових есе, фотографій та відеороликів, в тому числі у соціальних мережах, на тему патріотизму	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	листопад	5 731,00
3.2.	Витончення друкованої, кіно та відео продукції для увічнення пам'яті борців за незалежність України	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	березень-листопад	7 000,00
3.3	Тренінг «Організація діяльності волонтерських груп волонтерів»	Цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Хмельницькій області на 2022-2025 роки	Відділ молоді	вересень	1 228,00
4		Експертно-аналітичні			0,00